

Juridiska institutionen
Handelshögskolan
vid Göteborgs universitet

Tillämpade studier
Jur.kand-programmet
20 poäng, VT 2001

Bevisvärdering i brottmål

- en analys av Ekelöfs bevisteori

Författare:
Annica Borgerud

Handledare:
Karol Nowak

Sammanfattning

Syftet med uppsatsen är att redogöra för och analysera valda delar ur Ekelöfs bevisvärderingsteori och att sedan undersöka om/hur teorin tillämpas i praktiken. Syftet är även att diskutera hur användbar denna teori är utifrån olika perspektiv.

Vilket värde bevisteorin har för praktiker som värderar bevisning dagligdags kan sammanfattas som litet. Domare använder sig inte alls av Ekelöfs teori. Vid överläggningarna till dom rör sig diskussionen på ett helt annat plan än i boken. Skillnaden är väsensskild mellan Ekelöfs teoretiska och domarnas konkreta resonemang. Skulle man då anta att domarna resonerar teoretiskt så skulle de ändå inte använda termer som exempelvis motverkansfallet. Skulle de ändå använda någon av dessa termer skulle det troligen inte vara i samma *mening* som Ekelöf förklarat den i sin bok. För praktiker är alltså Ekelöfs bevisteori mer eller mindre utan värde, man tänker inte som han anger att man borde.

Innehållsförteckning

<u>SAMMANFATTNING</u>	1
<u>INNEHÅLLSFÖRTECKNING</u>	2
<u>FÖRORD</u>	4
<u>1. INLEDNING</u>	4
1.1 <u>DISPOSITION</u>	4
<u>2. SYFTE OCH AVGRÄNSNING</u>	5
<u>3. METOD</u>	5
<u>DEL 1</u>	6
<u>4. PROCESSRÄTTEN</u>	6
4.1 ALLMÄNT.....	6
4.2 <u>PRINCIPER</u>	7
4.2.1 <u>Allmänna principer</u>	7
4.2.2 <u>Förfarandepinciper</u>	8
4.3 <u>PROCESSEN I BROTTMÅL</u>	12
4.3.1 <u>Allmänt</u>	12
4.3.2 <u>Straffrättsliga principer</u>	13
4.4 <u>FRI BEVISPRÖVNING OCH BEVISFÖRING</u>	14
4.5 <u>BEVISBÖRDA OCH BEVISKRAV</u>	16
4.5.1 <u>Allmänt</u>	16
4.5.2 <u>Bevisbörda och beviskrav i brottmål</u>	16
4.6 <u>BEVISMEDLEN</u>	18
4.6.1 <u>Vittne</u>	18
4.6.2 <u>Partsförhör</u>	22
4.6.3 <u>Skriftliga bevis</u>	23
4.6.4 <u>Syn</u>	24
4.6.5 <u>Sakkunniga</u>	25
4.6.6 <u>Bevisning till framtida säkerhet</u>	26
4.6.7 <u>Tekniska bevis</u>	26
<u>5. BEVISNING</u>	28
5.1 <u>ALLMÄNT</u>	28
5.2 <u>BEGREPP INOM BEVISRÄTTEN</u>	28
5.2.1 <u>Bevisning</u>	28
5.2.2 <u>Rättsfakta</u>	29
5.2.3 <u>Bevistema och bevisfakta</u>	29
5.2.4 <u>Hjälpfakta</u>	30
5.2.5 <u>Indicier</u>	30
5.2.5 <u>Erfarenhetssatser och notoriska fakta</u>	30
5.2.6 <u>Exempel</u>	31
5.2.7 <u>Sammanfattning</u>	32
<u>6. BEVISVÄRDERING</u>	33
6.1 <u>BEVISEDJA VID VÄRDERING AV ETT ENDA BEVISFAKTUM</u>	34
6.2 <u>DET SAMMANLAGDA VÄRDET AV FLERA BEVISFAKTA</u>	35

6.2.1	<u>Kedjefallet</u>	36
6.2.2	<u>Samverkansfallet</u>	38
6.2.3	<u>Motverkansfallet</u>	41
6.3	<u>ELIMINATIONSBEVIS</u>	45
6.4	<u>STRUKTURALA BEVIS</u>	46
6.5	<u>BAYES TEOREM</u>	47
<u>DEL 2</u>		48
<u>7. BEVISVÄRDERING ENLIGT EKELÖF – EN ANALYS</u>		48
7.1	<u>GRUNDLÄGGANDE FÖRUTSÄTTNINGAR</u>	48
7.2	<u>EKELÖFS SANNOLIKHETER</u>	49
7.3	<u>DE DÅLIGA BEVISEN</u>	50
<u>8. BEVISVÄRDERING I PRAKTIKEN</u>		50
8.1	<u>HUVUDFÖRHANDLINGEN</u>	50
8.2	<u>ÖVERLÄGGNINGEN</u>	51
<u>9. EKELÖFS TEORI OM BEVISVÄRDERING – VILKEN PRAKTISK NYTTA HAR DEN?</u>		54
9.1	<u>ALLMÄNT</u>	54
9.2	<u>DOMARPERSPEKTIVET</u>	54
<u>10. AVSLUTNING</u>		55

Förord

Jag är intresserad av att i framtiden arbeta som domare eller åklagare. Processrätt och bevisvärderingsfrågor är därför intressanta för mig. Att jag fick möjlighet att komma till Hovrätten över Skåne och Blekinge och studera bevisvärdering i praktiken har därför varit en stor förmån. Utan dessa iakttagelser hade min uppsats förlorat mycket av sitt värde. Därför vill jag tacka alla på 5:e avdelningen som tagit sig tid till att svara på mina frågor och låtit mig vara med under överläggningarna till dom. Ett särskilt tack riktas till hovrättslagman Olle Ekstedt som varit min kontakt på hovrätten och vars tid jag tagit i anspråk.

1. Inledning

Denna uppsats behandlar bevisvärdering som är en del inom processrätten. På området finns ett standardverk, Rättegång I-VI skrivet av Per Olof Ekelöf, där del IV behandlar bevisfrågor. De som kommer i kontakt med bevisvärdering i sitt yrkesliv är närmast domare, åklagare och advokater. Dessa yrkeskategorier tillägnar sig givetvis en djupare förståelse inom området och bildar sig efter hand en mer nyanserad bild av ämnet ifråga.

För oss som inte arbetar med bevisvärderingsfrågor dagligdags kan bilden av bevisvärdering bli mer enkelspårig, den grundar sig i stort på Rättegång IV. Med min uppsats hoppas jag kunna bredda perspektivet vad avser bevisvärdering i allmänhet och Ekelöfs bevisvärderingsteori i synnerhet för de som inte kommit i kontakt med ämnet på annat sätt. Att jag själv aldrig arbetat med dessa frågor såg jag först som ett hinder för att kunna skriva en uppsats i ämnet, men efterhand insåg jag att det snarare kan vara en fördel då jag betraktar ämnet utan en förutfattad mening.

1.1 Disposition

Uppsatsen är uppdelad i två delar. Del 1 är deskriptiv och sätter först översiktligt in läsaren i det processrättsliga perspektivet med inriktning på bevisfrågor, sedan förklaras bevisvärdering enligt Ekelöf. För att förklara Ekelöfs teori har jag använt mig av exempel.

Del 2 är analyserande. Här ryms dels en analys och tolkning av Ekelöfs teori om bevisvärdering och dels en jämförelse mellan teori och praktik utifrån mina iakttagelser

från domstolen. Till sist diskuterar jag fritt om användbarheten och värdet av teorin utifrån två olika perspektiv, det pedagogiska och det praktiska.

2. Syfte och avgränsning

Syftet med uppsatsen är att redogöra för och analysera valda delar ur Ekelöfs bevisvärderingsteori och att sedan undersöka om/hur teorin tillämpas i praktiken. Syftet är även att diskutera hur användbar denna teori är utifrån olika perspektiv. Frågeställningarna besvaras i den analytiska delen av uppsatsen. En viktig avgränsning är att jag endast studerat brottmål och fördjupat mig i dessa. Detta innebär att jag utelämnar en stor del av de komplicerade frågor inom bevisrätten som vanligtvis uppkommer i tvistemål.

3. Metod

Uppsatsen är skriven med Ekelöfs Rättegång IV som utgångspunkt. Rättegång IV handlar enbart om bevisfrågor och här återfinns Ekelöfs teori om bevisvärdering. Jag har även studerat annan processrättslig litteratur för att få perspektiv på ämnet.

Utöver detta har jag besökt Hovrätten över Skåne och Blekinge och där haft möjlighet att följa ett antal huvudförhandlingar i brottmål och sedan fått vara med efteråt under domarnas överläggningar. Att få vara med på en huvudförhandling är ju, om speciella förutsättningar inte föreligger, en principiell rättighet i Sverige. Överläggningarna till dom är däremot hemliga. Det viktiga för mig har varit att få insyn i domarnas tanke- och arbetssätt och sedan kunna jämföra med Ekelöf. Jag har velat ta reda på vad som försiggår en domares huvud när de värderar bevisningen i ett mål och om de diskuterar i termer av Ekelöf, vare sig de gör det medvetet eller omedvetet. Denna inblick hade jag inte kunnat få på något annat sätt än på just överläggningarna till dom.

DEL 1

4. Processrätten

4.1 Allmänt

Civilrätten och straffrätten innehåller materiella rättsregler, som är handlingsregler, d.v.s. regler som syftar till att påverka medborgarnas beteende. En skillnad mellan de civilrättsliga reglerna och de straffrättsliga är att de förstnämnda, förutom sin handlingsdirigerande funktion, kan ha en reparativ funktion. Den som har fått fönsterrutan sönderslagen kan t.ex. få ersättning av skadevällaren. De straffrättsliga reglerna däremot har inte någon reparativ funktion, utan syftar till prevention, d.v.s. till att förhindra vissa handlingar samt till hämnd och skydd.

Den materiella rätten innehåller emellertid inga regler om tvång. De straffrättsliga reglerna innehåller t.ex. inga bestämmelser genom vilka en brottsling kan tvingas i fängelse. Regler om tvång återfinns istället i processrätten. Man kan säga att den formella rätten förverkligar den materiella rätten. Som exempel vet en potentiell gärningsman att om han begår ett rån kommer han, om han grips, kanske att berövas friheten. Att han vet om detta beror inte enbart på de materiella reglerna utan även på att domstolarna och de verkställande myndigheterna dagligen tillämpar reglerna och dömer till påföljder. Genom processrätten lär sig medborgarna innehållet i gällande rätt på ett sätt som är verkligt handlingsdirigerande.

En sida av processrättens handlingsdirigerande funktion är att den som förfogar över det pedagogiska instrumentet också kan påverka medborgarnas handlingssätt. Processrätten har alltså betydelse som ett styrinstrument.

En annan funktion är den konfliktlösande. Medborgarna vet att de har tillgång till domstolarna och att de kan lita till det processrättsliga systemet för att en gärningsman skall få sitt straff, vilket skapar trygghet. Att det verkligen fungerar på avsett sätt skall borga för att medborgarna inte tar till blodshämnd. En förutsättning för domstolarnas konfliktlösning är att medborgarna kan lita på att domstolen alltid dömer, även om den

aktuella frågan ej är reglerad i lag. En domstol måste därför ha möjlighet att skapa rätt, annars kanske medborgarna skulle hitta andra former för konfliktlösning.

Det är betydelsefullt att ingen oskyldig fälls till ansvar för ett brott och det är även viktigt att domstolarna ser att deras domar accepteras i samhället när de har skapat rätt. Domstolarna har inte bara att eftersträva riktiga domar, utan det är även viktigt att förfarandet är snabbt och sker till en rimlig kostnad. Skulle exempelvis en brottsling inte riskera att inom en överskådlig framtid behöva sitta av sitt fängelsestraff kanske straffinstrumentets avskräckande effekt skulle urholkas eller i varje fall inte framstå med tillräcklig klarhet.

4.2 Principer

4.2.1 Allmänna principer

Ett rättegångssystem kan se ut på olika sätt i fråga om rättens och parternas roller. Den renodlat inkvisitoriska processen förekom fortfarande i vissa europeiska länder vid 1800-talets slut. Den innebar att rättens och åklagarens roller förenades så att rätten själv anhängiggjorde målet, ledde förhandlingen, förhörde vittnen o.s.v. och därefter avgjorde målet. Den inkvisitoriska processen anses i Sverige idag inte tillgodose nutida krav på rättssäkerhet eftersom det är stora risker förenade med att låta samma personer agera både domstol och åklagare. Istället följer svenska rättegångar den akusatoriska principen dock med inkvisitoriska inslag som innebär att rättegången är ordnad som en förhandling mellan två jämställda parter inför rätten, i brottmål åklagaren och den tilltalade. Parternas jämställdhet i rättegången kallas på engelska *equality at arms*.

Den svenska processen bygger på tanken att domstolen skall vara skild från parterna. Detta betyder att det är parterna som skall sörja för utredningen i målet och förhandla med varandra inför domstolen, vars främsta uppgift är att döma. Denna ordning brukar man se som ett uttryck för *förhandlingsprincipen*. Förhandlingsprincipens motsats är *officialprincipen*. Den inkvisitoriska processen kan man säga är ett extremt utslag av denna sistnämnda princip.

Även om förhandlingsprincipen är grundläggande för den svenska processordningen finns det åtskilliga regler som präglas av officialprincipen. Hit hör bl.a. de regler som ger rätten befogenhet att ställa frågor till parter och vittnen.

Inom ramen för förhandlingsprincipen kan man särskilja den s.k. *dispositionsprincipen*,¹⁷ kap. 3 § RB.

Dom må ej givas över annat eller mera, än vad part i behörig ordning yrkat. Är saken sådan, att förlikning därom är tillåten, må dom ej grundas å omständighet, som icke av part åberopats till grund för hans talan.

Den innebär att en rättegång endast kan inledas på initiativ av en part och att parterna genom yrkanden och grunder bestämmer ramen för rättens prövning. Rätten får t.ex. inte döma ut högre belopp än det käranden har yrkat, eller i domskälen ange andra omständigheter än dem som en part har åberopat som grund för sin talan. Man brukar i detta sammanhang tala om att parterna har en åberopsbörda genom att en part som försummar att åberopa ett rättsfaktum blir lidande av det.

I indispositiva tvistemål har dispositionsprincipen en begränsad betydelse genom att rätten inte är bunden av de yrkanden och grunder som parterna åberopar.

Ur rättssäkerhetssynpunkt är den *kontradiktoriska principen* den viktigaste. Principen brukar uttryckas med att ”ingen skall dömas ohörd”¹ och innebär att parterna har rätt att föra sin talan inför rätten. Rätten får alltså inte döma om inte svaranden har fått del av eller om någon av parterna inte fått kallelse till huvudförhandling.

4.2.2 Förfarandepinciper

Muntlighetsprincipen

Förhandlingsprincipen anger endast att rättegången skall vara en förhandling mellan parterna men besvarar inte frågan hur förhandlingen skall gå till. En förhandling kan vara antingen muntlig eller skriftlig. Som huvudregel gäller att förhandlingen skall vara muntlig. I RB menas med ordet ”förhandling” endast muntlig förhandling. Vid en sådan förhandling

---

¹ Audiatur et altera pars

råder i princip uppläsningförbud som innebär att de som uppträder inför rätten inte får läsa upp färdigskrivna inlagor. Förbudet har flera motiv. Om uppläsning var tillåten skulle det finnas en stor risk för att parterna talade förbi varandra. Dessutom får rätten genom uppläsningförbudet en bättre chans att utöva aktiv processledning så att förhandlingen koncentreras till tvistefrågorna. Att detta uppläsningförbud också gäller vittnen beror på att det är lättare att bedöma sanningshalten i en spontant berättad utsaga än en uppläst.

Omedelbarhetsprincipen

Det är viktigt för såväl parterna som rätten att processmaterialet blir klart definierat. Processmaterialet är yrkanden, grunder och bevisning. Enligt 30 kap. 2 § RB stadgas att rätten skall grunda domen på vad som förekommit vid huvudförhandlingen och endast den eller de domare som varit närvarande vid hela förhandlingen får döma i målet.

Om huvudförhandling har hållits, skall domen grundas på vad som förekommit vid förhandlingen. I domen får delta endast domare som varit med om hela huvudförhandlingen. Om ny huvudförhandling har hållits, skall domen grundas på vad som förekommit vid den.

Det är alltså inte tillåtet för en domare att utnyttja sina privata kunskaper om sakförhållanden i målet om han inte talar om det så att parterna kan ta ställning till det. Domaren skall inte heller låta sig ersättas av en kollega som inte varit närvarande under hela huvudförhandlingen.

Omedelbarhetsprincipen innefattar också bevisomedelbarhet, d.v.s. bevisningen skall presenteras för rätten på bästa sätt. Det är t.ex. inte tillåtet att åberopa skriftliga vittnesutsagor, utan ett vittnesmål skall upptas på bästa sätt, d.v.s. genom att vittnet lämnar sin berättelse inför rättens ledamöter. I 36 kap. 16 § RB står det att läsa:

Ett vittne skall avge sin berättelse muntligen. Skriftliga vittnesberättelser får inte åberopas. Vittnet får dock med rättens medgivande använda sig av anteckningar till stöd för minnet.

Vid vittnesförhör får vad vittnet tidigare anfört inför rätta eller inför åklagare eller polismyndighet förebringas endast när vittnets

berättelse vid förhöret avviker från vad han tidigare anfört eller när vittnet vid förhöret förklarar att han inte kan eller inte vill yttra sig.

Omedelbarhetsprincipen är emellertid inskränkt på flera sätt i RB. Som exempel kan vittnesförhör ske per telefon i vissa fall, enligt 43 kap. 8 § 4 st. och 46 kap. 7 § 2 st.

Bevisning får vid huvudförhandling tas upp per telefon, om det är lämpligt med hänsyn till bevisningens art och övriga omständigheter eller om bevisupptagning enligt vanliga regler skulle medföra kostnader eller olägenheter som inte står i rimligt förhållande till betydelsen av att bevisningen tas upp på sådant sätt.

Idag kan domstolen även tillåta videoförhör vid huvudförhandlingen enligt Lag om försöksverksamhet vid videokonferens i rättegång.² Detta är en försöksverksamhet som skall utvärderas 2002.

2 § En part får delta i ett sammanträde inför rätten enligt rättegångsbalken genom videokonferens.

1. om det är lämpligt med hänsyn till ändamålet med partens inställelse och övriga omständigheter, eller

2. om sammanträdet annars skulle medföra kostnader eller olägenheter som inte står i rimligt förhållande till betydelsen av att parten inställer sig i rättssalen.

6 § 2 st. Den som har kallats att delta i en förhandling genom videokonferens men som motsätter sig att delta på detta sätt, har rätt att inställa sig i rättssalen.

---

² SFS 1999:613

Koncentrationsprincipen

För att tillgodose kraven på att domstolsprocessen skall vara snabb och rättssäker har man delat processen i två delar: förberedelse och huvudförhandling. Förberedelsens syfte är att bereda målet så att det kan avgöras vid en koncentrerad huvudförhandling. I brottmål hålls vanligtvis inte någon egentlig förberedelse eftersom målet brukar vara tillräckligt berett genom förundersökningen. Detta står att läsa i 46 kap. 11 § RB.

Huvudförhandlingen skall, utan annat avbrott än som kan föranledas av bestämmelserna i 1 kap. 9 §, om möjligt fortgå i ett sammanhang till dess målet är färdigt för avgörande.

Genom att huvudförhandlingen genomförs i ett sammanhang blir förhandlingen inte bara snabbare, utan rättens ledamöter får också vid överläggningen bättre möjlighet att minnas vad som förekommit vid förhandlingen.

Offentlighetsprincipen

Hemliga rättegångar anses inte höra hemma i vårt demokratiska rättssamhälle. I RB föreskrivs därför att en domstolsförhandling skall vara offentlig. I 5 kap. 1 § 1 st stadgas:

Förhandling vid domstol skall vara offentlig.

Med förhandling avses såväl huvudförhandling i tvistemål och brottmål som förberedande sammanträden eller t.ex. häkttingsförhandling.

Offentlighetsprincipen har emellertid begränsningar som återfinns i 5 kap. 1 § 2-4 st. Rätten kan t.ex. bestämma att en förhandling skall hållas inom stängda dörrar om det är motiverat av hänsyn till något allmänt eller enskilt intresse. Det är vanligt att rätten förordnar om stängda dörrar i vårdnadsfall eller i brottmål när känsliga personliga uppgifter behandlas. Samma gäller mål som rör rikets säkerhet, t.ex. spionmål. I sekretesslagen finns detta område reglerat i detalj. Rätten får inte förordna om stängda dörrar under en hel förhandling om det är tillräckligt att bara en del av förhandlingen hålls inom stängda dörrar. Man väger offentlighetsprincipen mot det skyddsvärda intresset i dessa fall.

Principen om bästa bevismaterialet

Det bästa bevismaterialet som kan förebringas till en rimlig kostnad vid huvudförhandlingen skall också göra detta. Om man använder en muntlig utsaga som bevisning skall man använda den som finns så nära källan som möjligt.

4.3 Processen i brottmål

4.3.1 Allmänt

Ett brottmål handlar alltid om ansvar för en kriminaliserad handling. För att målet skall bli anhängigt vid en domstol måste vanligtvis en allmän åklagare väcka åtal. Även en målsägande kan ta initiativet. Åtal är en förutsättning för att en domstol över huvud taget skall kunna befatta sig med fallet och döma någon för ansvar till brott. Åtal väcks vid domstol genom stämning. Enligt huvudregeln har åklagaren inte bara rätt, utan även skyldighet, att väcka åtal mot en person misstänkt för brott om han har tillräcklig bevisning enligt 20 kap. 6 §.³

Åklagare skall, om ej annat är stadgat, tala å brott, som hör under allmänt åtal.

Åklagarens kanske viktigaste och svåraste uppgift är att bedöma om det föreligger tillräckliga skäl för åtal. Enligt förarbetena till RB föreligger det tillräckliga skäl om åklagaren kan anta att den misstänkte blir fälld på objektiva grunder.

Åtal väcks genom att åklagaren ger in en skriftlig ansökan om stämning till den behöriga domstolen enligt 45 kap. 1 §.

Vill åklagare väcka åtal, skall han hos rätten göra skriftlig ansökan om stämning å den som skall tilltalas.

I sin stämningsansökan kan åklagaren precisera sig mycket noga, denna precisering sker genom åklagarens gärningsbeskrivning där rättsfakta i gärningen finns beskrivet, enligt 45 kap. 4 § 1 st. 3 p.

---

³ Jag går inte närmare in på detta då det inte är relevant för den fortsatta framställningen.

I stämningsansökan skall åklagaren uppgiva den brottsliga gärningen med angivande av tid och plats för dess förövande och de övriga omständigheter, som erfordras för dess kännetecknande, samt det eller de lagrum, som äro tillämpliga.

I stämningsansökan skall även t.ex. ansvarsyrkande, vilka bevis som åberopas och vad åklagaren menar styrka med varje bevis finnas angett.

En dom får inte avse någon annan gärning än den för vilken åtalet har väckts enligt 30 kap. 3 § 1 st.

Dom må ej avse annan gärning än den, för vilken talan om ansvar i behörig ordning förts eljest fråga om ansvar enligt lag må av rätten upptagas. Ej vare rätten bunden av yrkande beträffande brottets rättsliga beteckning eller tillämpligt lagrum.

Det betyder att rätten inte heller får beakta några andra rättsfakta än de som åklagaren har angett i sin gärningsbeskrivning. I brottmål kan dock rätten ex officio pröva vilket lagrum som är tillämpligt och hur brottet därmed skall rubriceras.

4.3.2 Straffrättsliga principer

Straffsystemet i en rättsstat skall vara uppbyggt så att det motverkar missbruk av statens tvångsmakt mot medborgarna. När man säger att medborgarna måste åtnjuta rättssäkerhet menar man att de måste kunna förutse vilka handlingar som är straffbelagda och att de måste skyddas mot godtycke i rättstillämpningen, d.v.s. *när* lagen tillämpas. Det följer av den s.k. *legalitetsprincipen*. Denna princip kommer till uttryck genom satserna nullum crimen sine lege (inget brott utan stöd av lag) och nulla poena sine lege (inget straff utan stöd av lag). Denna princip innebär kan sammanfattas i två förbud. Det första är ett förbud mot analog strafftillämpning och det andra är förbud mot retroaktiv strafflagtillämpning.

I linje med legalitetsgrundsatsen står den straffrättsliga principen att man i tvivelsmål hellre bör fria än fälla. Den brukar uttryckas med det latinska uttrycket *in dubio mitius*. Om

osäkerheten inte rör hur en brottsbeskrivning skall tolkas, utan frågan om bevisningen är tillräcklig, tillämpas principen *in dubio pro reo* som betyder i tvivelsmål för den tilltalade. Principen kan också formuleras så att åklagaren har bevisbördan för att alla fakta som ligger till grund för brottsbedömningen. Principen skall skydda laglydiga medborgare från att dömas till straff. Det är ofrånkomligt att principen verkar uttunnande vad avser straffsanktionens avskräckande effekt. Denna försvagning kan inte helt elimineras genom att åklagaren har brottsutredande organ och tvångsåtgärder att tillgå.⁴

Oskyldighetspresumtionen innebär i korthet att den tilltalade skall betraktas som oskyldig till dess att motsatsen bevisats. Principen är därmed grundläggande för brottmålsprocessen. Ur denna princip kan dessutom åklagarens fulla bevisbörda i brottmål härledas.

4.4 Fri bevisprövning och bevisföring

Ibland används termerna bevisprövning och bevisvärdering synonymt, enligt Bolding är dock bevisprövning ett vidare begrepp där både bevisvärdering och annan intellektuell verksamhet inryms⁵. Bevisvärderingen ger endast svaret på frågan hur stark bevisningen är. Huruvida bevisningen är tillräcklig för fällande dom, där både beviskrav och bevisbörda kommer in i bilden, är den övriga intellektuella verksamhet som vid sidan av bevisvärderingen inryms under bevisprövningen.⁶

I äldre tid tillämpades den s.k. legala bevisteorin. Denna innebar att endast vissa typer av bevisning var tillåten och att bevisningen skulle värderas på ett sätt som var reglerat i lag. De legala bevisreglerna gjorde det lätt att kontrollera rättens bevisvärdering, detta ansågs som en fördel då man inte litade på domarens omdöme.⁷ För att styrka en viss omständighet krävdes fullt bevis. Fullt bevis utgjordes av antingen eget erkännande eller två samstämmiga vittnen. Eftersom det var ovanligt att brott begicks inför två vittnen var man tvungen att ordna full bevisning genom erkännande. Om den misstänkte inte ville erkänna frivilligt kunde man på olika sätt framkalla ett erkännande, t.ex. genom tortyr.

Den legala bevisteorin avskaffades i praktiken genom praxis runt förra sekelskiftet och ersattes av den fria bevisprövningen och bevisföringen. Den fria bevisföringen innebär att

---

⁴ Ekelöf s.114

⁵ Bolding s.50

⁶ A.a.s

⁷ Ekelöf häfte IV, s. 21

parterna får åberopa vilken bevisning de vill med vissa undantag. Det går att åberopa indiciebevisning och även anhörig till tilltalad i brottmål får vittna. Den fria bevisprövningen innebär att domstolen kan pröva bevisningens värde efter vad den anser att bevisningen är värd. En domstol kan t.ex. underkänna två samstämmiga vittnen eller en tilltalads erkännande om deras utsagor inte förefaller trovärdiga. Domstolen kan också finna att en fråga är utredd trots att den bara stöds av partens egen berättelse. Den fria bevisprövningen finns lagfäst i 35 kap. 1 § RB.

Rätten skall efter samvetsgrann prövning av allt, som förekommit, avgöra, vad i målet är bevisat. Vad om verkan av visst slag av bevis är stadgat vare gällande.

Bevisningen används till att styrka *grunden*. Det är dock inte nödvändigt att styrka notoriska fakta, d.v.s. sådana fakta som är allmänt kända, t.ex. geografiska förhållanden enligt 35 kap. 2 §.

*För omständighet, som är allmänt veterlig, kräves icke bevis.
Ej heller erfordras bevis om vad lag stadgar.*

Om motparten skulle återkalla ett erkännande skall rätten ändå pröva bevisvärdet hos det tidigare lämnade erkännandet. Det innebär att parterna måste ha godtagbara skäl för återkallelsen enligt 35 kap. 3 §.

*Erkänner part i rättegången viss omständighet och är saken sådan, att förlikning därom är tillåten, skall vad parten erkänt gälla mot honom.
Återkallar parten sitt erkännande, pröve rätten med hänsyn till de skäl, som anförs för återkallelsen, och övriga omständigheter, vilken verkan som bevis må tillkomma erkännandet.
Är saken ej sådan som i första stycket sägs, pröve rätten med hänsyn till omständigheterna, vilken verkan parts erkännande må äga som bevis.*

I brottmål skall ett erkännande prövas genom att man utreder om erkännandet vinner stöd av utredningen i övrigt.

4.5 Bevisbörda och beviskrav

4.5.1 Allmänt

Man måste vid en rättegång skilja mellan å ena sidan hur stark bevisningen är för ett rättsfaktum i målet och å andra sidan om denna bevisstyrka är tillräcklig, eller om det krävs mer för att rätten skall kunna anse detta rättsfaktum vara tillräckligt bevisat. Hur stark bevisningen skall anses vara avgörs genom bevisvärdering och detta kommer jag till i nästa kapitel.

I föreliggande stycke beskrivs avsnittet skall jag skriva om vilka beviskrav som gäller, alltså om bevisningen har den erforderliga styrkan, och vad som händer om ett sådant beviskrav inte uppfylls. Frågor avgörs genom tillämpning av speciella rättsregler, kallade bevisbörderegler, och läran om bevisbördan handlar om dessa rättsregler.⁸

Jag vill nämna att inte bara bevisvärderingsfrågorna är invecklade inom bevisningens område, även frågan om bevisbördan är komplicerad trots att den verkar vara enkel vid en första anblick. I tvistemål kan både svaranden och kändanden ha bevisbörda, *i brottmål har endast åklagaren bevisbördan.*

4.5.2 Bevisbörda och beviskrav i brottmål

Bevisbörda

Jag vill inleda detta avsnitt med att citera Ekelöf.

”Att brottslingar så ofta kan undslippa straff genom att förneka gärningen, sammanhänger med att någon bevisbörda överhuvudtaget inte åvilar dem”.⁹

Det råder en stor principiell skillnad mellan tvistemål och brottmål beträffande bevisbördans placering. I brottmål är det endast åklagaren som har bevisbördan, han har bevisbördan med avseende på samtliga relevanta omständigheter.¹⁰ Men man bör observera att detta inte säger något om hur stark den bevisning skall vara som krävs för fällande dom.

---

⁸ Ekelöf s.55

⁹ Ekelöf s.115

¹⁰ Det finns undantag från denna princip, dessa är främst vid nådeärenden och resning.

Åklagaren måste styrka gärningsbeskrivningen och bemöta alla de invändningar som den tilltalade framför. Åklagaren styrker sina påståenden med olika slag av bevisning.

Bevisbördan är givetvis intimt förknippad med oskyldighetspresumtionen. Genom att lägga hela bevisbördan på åklagaren vill man motverka att det meddelas några oriktiga straffdomar. En oriktig straffdom anses som en långt större katastrof för rättsväsendet än om en gärningsman förblir ostraffad. Både Ekelöf och Bolding poängterar:

”Hellre må tio oskyldiga gå fria än en oskyldig bli fälld”.

Det är ett starkt samhällsintresse att bevisbördan inte placeras så att rättsskipningen skapar otrygghet hos medborgarna, då kan den förlora sin trovärdighet och därmed i förlängningen sin legitimitet. Om den tilltalade skulle ha bevisbördan skulle det kunna inträffa att en oskyldig fälls till ansvar bara för att han inte kunnat prestera tillräcklig bevisning för sin oskuld. Inför detta grundläggande intresse har kraven på rättsskipningens effektivitet fått ge efter.

Att rätten i brottmål kan införa bevisning i målet ex officio innebär ingen garanti för att alla relevanta rättsfakta blir klarlagda. Även vid brottmål måste det finnas regler om hur stark bevisning som erfordras för att rätten skall kunna lägga ett påstående till grund för domen i målet. Uppfattningen att det inom straffrätten inte skulle behövas några bevisbörderegler skulle mot bakgrund av det föregående inte stämma. Att man ibland hävdar detta beror på att problemen är av mindre betydelse än vid tvistemål.¹¹

I doktrinen kan man stöta på författare som påstår att även bevisbördan i brottmål är delad¹². Enligt Ekelöf har de förväxlat den falska och den äkta bevisbördan. Domstolen måste skilja på att åklagaren har bevisat ett bevisstema och att den tilltalades invändningar inte kan anses vara trovärdiga¹³. Det sistnämnda fallet skall alltså inte motiveras i termer av att den tilltalade inte kan styrka en invändning, då verkar ju det som att domstolen frångått principen ”in dubio pro reo”. Istället får domstolen motivera en fällande dom med att den tilltalades berättelse och invändningar inte är trovärdiga. Underlåtenhet av den tilltalade att

---

¹¹ Ekelöf s.113

¹² A.a.s.

¹³ NJA 1932:589 och NJA 1905:364

förebringa bevisning för sina påståenden när han borde kunna göra detta kan alltså ha ett betydande bevisvärde, men domen skall alltså grundas på att åklagaren har fullgjort sin bevisbörda och inte på att den tilltalade ej fullgjort sin.

Beviskrav

Rätten måste alltid fatta ett beslut om hur starka krav på bevisningen som skall upprätthållas i brottmål. Vad gäller förundersökningen finns det olika stadganden i lag. Man kan inte kräva en starkare bevisning för att få tillgripa straffprocessuella tvångsåtgärder och andra åtgärder under förundersökningen än vid huvudförhandlingen. Poängen med förundersökningen är ju att man skall kunna få fram så stark bevisning att den misstänkte skall kunna åtalas.¹⁴ Beviskraven är varierande och annorlunda utformade än i tvistemål. Man använder en rad olika beteckningar där man kan nämna, ”kan misstänkas” (23 kap. 9 § 1 st. 2 p.), ”skälig misstanke” (24 kap. 3 §) och ”sannolika skäl” (24 kap. 1 §).

Då det gäller domstolsprocessens beviskrav saknas helt bestämmelser i lagtexten om hur stark bevisning som krävs för att en tilltalad skall kunna fällas för ett brott. Det brukar i allmänhet sägas att det ställs större krav på bevisningens styrka än i tvistemål. Med den terminologi som man använt i en rad rättsfall på området skulle det inte räcka med att man *styrkt* den tilltalades skuld utan denna skuld måste ha gjorts uppenbar.¹⁵ Det senare beviskravet, uppenbart, anser man motsvara vad domstolarna på senare år avsett med uttrycket ”ställt utom rimligt tvivel”.¹⁶

4.6 Bevismedlen

Jag kommer att redogöra grundligast för vittnesbevisningen eftersom Ekelöf uppehåller sig vid vittne i sitt kapitel om bevisvärdering. Vittne är det vanligaste bevismedlet och anses även vara det bästa.

4.6.1 Vittne

Reglerna om vittne återfinns i 36 kap. RB. I såväl tvistemål som brottmål råder vittnesplikt enligt 36 kap. 1 § 1 st.

---

¹⁴ Ekelöf s.116

¹⁵ NJA 1962:469, NJA 1986:470 samt NJA 1967:613

¹⁶ NJA 1980 s. 738, NJA 1982 s. 116, 1982 s. 173, NJA 1989:862 samt RH 1981:170 och 1985:134.

Var och en, som inte är part i målet, får höras som vittne. I brottmål får dock målsäganden inte vittna, även om han ej för talan.

Det betyder att, med vissa undantag, var och en kan tvingas att vittna under ed, d.v.s. under straffansvar. En begränsning i vittnesplikten är att man inte kan tvingas att vittna mot sig själv, enligt 36 kap. 6 §.

Vittne må vägra att yttra sig angående omständighet, vars yppande skulle röja, att vittnet eller någon honom närstående, som avses i 3 §, förövat brottslig eller vanärande handling. Vittne må även vägra att avgiva utsaga, varigenom yrkeshemlighet skulle uppenbaras, om ej synnerlig anledning förekommer, att vittnet höres därom.

Om någon vägrar att fullgöra sin vittnesplikt kan han föreläggas att fullgöra sin skyldighet vid äventyr av vite eller häkte i högst tre månader, enligt 36 kap. 21 §.

Vägrar vittne utan giltigt skäl att avlägga ed eller att avgiva vittnesmål eller besvara fråga eller att iakttaga föreläggande enligt 8 §, förelägge rätten vittnet vid vite och, om vittnet ej låter sig rätta därav, vid äventyr av häkte att fullgöra sin skyldighet. Ej må av anledning, som nu sagts, någon hållas i häkte under längre tid än tre månader och i intet fall längre, än till dess rätten skilt målet från sig. Vittne, som insatts i häkte, skall senast var fjortonde dag inställas för rätten.

Den som är närstående till part är inte skyldig att vittna, men får avlägga vittnesmål om han så önskar, enligt 36 kap. 3 § 1 st.

Den som med part är eller varit gift eller är i rätt upp- eller nedstigande släktskap eller svågerlag eller är syskon eller är i det svågerlag, att den ene är eller varit gift med den andres syskon, eller som på liknande sätt är parten närstående, vare ej skyldig att avlägga vittnesmål.

Undantag från vittnesplikten kan också föreligga p.g.a. sekretess som hör samman med yrkesutövning, t.ex. för en advokat eller en präst, enligt 36 kap. 5 §. Undantag kan även föreligga för den som är under 15 år eller lider av en psykisk störning, enligt 36 kap. 4 §.

I vittnesplikten ligger som tidigare nämnts en skyldighet att avlägga ed, enligt 36 kap. 11 §.

*Innan vittne avgiver sin berättelse, skall vittnet avlägga denna ed:
"Jag N.N. lovar och försäkrar på heder och samvete, att jag skall säga
hela sanningen och intet förtiga, tillägga eller förändra."*

Eden har stor betydelse eftersom den innebär att vittnet, om vittnet far med osanning, kan straffas för mened, enligt 15 kap. 1 § BrB. Eftersom sinnessvaga och underåriga inte kan straffas får de inte heller avlägga ed. I brottmål får inte ed avläggas av den som är närstående till den tilltalade, enligt 36 kap. 13 §.

Ed får inte avläggas av

- 1. den som är under femton år; eller*
- 2. den som på grund av en psykisk störning befinns sakna erforderlig insikt om betydelsen av ed.*

Ej heller må i brottmål ed avläggas av någon den tilltalade närstående, som avses i 3 §.

Man har undantagit de närstående från möjligheten att vittna under straffansvar, eftersom risken för att en närstående far med osanning till den tilltalades fördel, och därigenom frestas till brott, har bedömts vara alltför stor.

Vid huvudförhandling inleds vittnesförhören med det s.k. huvudförhören vilket i regel hålls av den part som har åberopat vittnet, enligt 36 kap. 17 § 1 st. Tanken är att huvudförhören skall hållas av den part till vilkens fördel vittnet uttalar sig. Före förhandlingen har parten vanligtvis gått igenom den händelse som vittnesmålet skall handla om och vittnet vet ungefär vilka frågor som parten komma att ställa till honom.

Själva förhören inleds med att parten eller dennes ombud ber vittnet att redogöra för det aktuella händelseförloppet i ett sammanhang. När vittnet är färdigt med sin berättelse har

parten möjlighet att ställa frågor till vittnet. Frågorna får inte vara ledande men om vittnet har svårt att minnas eller är nervöst försöker man hjälpa vittnet genom understödande frågor.

Efter huvudförhöret är det motpartens tur att ställa frågor till vittnet, enligt 36 kap. 17 § 2 st. I detta motförhör är ledande frågor tillåtna om de berör uppgifter som vittnet lämnat under huvudförhöret. Motförhörets syfte kan sägas vara att kontrollera sanningshalten i vittnets berättelse under huvudförhöret. Efter motförhöret kan det vara så att motparten genom sina frågor har reducerat värdet av huvudförhöret. Den part som höll i huvudförhöret kan då i ett återförhör försöka reparera skadan. Avslutningsvis brukar rätten ställa frågor till vittnet om det är påkallat av omständigheterna.

Vittnesförhöret skall ske muntligt som jag skrivit ovan. Vittnet får använda sig av minnesanteckningar som stöd, men det får inte röra sig om någon uppläsning, utan talet skall vara fritt. Detta motiveras av att det är svårare att bedöma bevisvärdet av en uppläst utsaga än av en spontant berättad. Det finns, som jag redan nämnt, undantag från muntlighetskravet. En sådan bevisupptagning skall dock ej ske om bedömningen av vittnesutsagans bevisvärde inte är helt okomplicerad. Enligt huvudregeln skall vittnesbevisning tas upp omedelbart inför rätten. Skriftliga vittnesutsagor får dock åberopas som bevis i vissa fall.

I brottmål är det inte ovanligt att vittnen lämnar en annan berättelse under huvudförhandling än de gjort i förundersökningen. I så fall får polisens förhørsprotokoll användas som bevis, enligt 36 kap. 16 § 2 st.

Vid vittnesförhör får vad vittnet tidigare anfört inför rätta eller inför åklagare eller polismyndighet förebringas endast när vittnets berättelse vid förhöret avviker från vad han tidigare anfört eller när vittnet vid förhöret förklarar att han inte kan eller inte vill yttra sig.

Det är sedan rättens sak att avgöra vilken av utsagorna som är den riktiga. Vittnen brukar förklara sin ändrade ståndpunkt med att förhørsledaren missuppfattat berättelsen, ställt otydliga frågor och dylikt.

Ibland förekommer det att ett vittne av rädsla för en part eller annan inte vågar lämna sin berättelse. Rätten kan då bestämma att vederbörande inte får vara i rättssalen under förhöret, enligt 36 kap. 18 § 1 st. I stället låter man vanligen denne lyssna på förhöret genom högtalare i ett annat rum. En part har alltid rätt att därefter ställa frågor till vittnet, enligt 36 kap. 18 § 2 st. Någon möjlighet för ett vittne att vara anonymt finns alltså inte.

Om det finns anledning anta att ett vittne av rädsla eller annan orsak inte fritt berättar sanningen på grund av en parts eller någon åhörars närvaro, eller om part eller åhörare hindrar vittnet i hans berättelse genom att falla honom i talet eller på annat sätt, får rätten förordna att parten eller åhöraren inte får vara närvarande vid förhöret.

Vittnesberättelse, som enligt första stycket lämnats i parts frånvaro, skall återges i behövlig omfattning när parten åter är närvarande. Parten skall beredas tillfälle att ställa frågor till vittnet.

4.6.2 Partsförhör

Reglerna om förhör med part och med målsägande som inte för talan finner man i 37 kap. RB. Förhör med part är typiskt sett inte ett lika bra bevismedel som vittnesbeviset. I brottmål finns, som ovan nämnts, inte möjlighet att höra den tilltalade eller målsäganden under ed eftersom risken för att de frestas att fara med osanning och därigenom göra sig skyldiga till brott har bedömts vara alltför stor. De hörs istället i ”bevissyfte”.

Partförhöret inleds av den part som har åberopat förhören. I brottmål skall dock, vid förhöret med den tilltalade, rätten inleda förhöret och således hålla huvudförhör, enligt 37 kap. 1 §.

Vid förhör i bevissyfte med part eller med målsägande som inte för talan skall 36 kap. 17 § tillämpas. Om rätten inte beslutar annat, skall dock förhör med den som är tilltalad i brottmål inledas av rätten och ledningen av förhöret därefter övergå till åklagaren.

Rätten skall då uppmana den tilltalade att redogöra för händelseförloppet och stödja honom med neutrala frågor. När den tilltalades spontana berättelse ebbat ut skall rätten överlämna förhöret till åklagaren, enligt 36 kap. 17 § och 37 kap. 1 §. Huvudförhöret är avslutat när den tilltalades version av händelseförloppet är fullständig. Åklagaren övergår sedan till att hålla motförhör, här är även ledande frågor tillåtna.

4.6.3 Skriftliga bevis

Reglerna om skriftligt bevis finner man i 38 kap. RB. Första paragrafen lyder:

Skriftlig handling, som åberopas till bevis, bör företes ihuvudskrift. Sådan handling må företes i styrkt avskrift, om det finnes tillfyllest eller huvudskriften ej är att tillgå.

Sådana handlingar är dock inte av betydelse inom bevisrätten. Här är skriftliga bevis papper som har betydelse som bevisfakta med avseende på aktuella händelseförlopp i gången tid eller ibland i framtiden.¹⁷ Det kan vara papper av olika slag, framställda för hand eller inte, t.ex. kontrakt, skuldebrev, reverser, protokoll, PM, brev, brevkopior, dagböcker eller små lappar med minnesanteckningar.

Den som innehar ett skriftligt bevis är skyldig att förete det, och har vad man kallar editionsplikt, enligt 38 kap. 2 § 1 st.

Innehar någon skriftlig handling, som kan antagas äga betydelse som bevis, vare han skyldig att förete den; sådan skyldighet åligger dock ej i brottmål den misstänkte eller den som till honom står i sådant förhållande, som avses i 36 kap. 3 §.

Editionsplikten gäller alla som innehar en skriftlig handling som kan antas ha ett värde som bevis. Man kan jämföra denna med vittnesplikten. Denna editionsplikt gäller emellertid inte för bl.a. den tilltalade eller hans närstående i brottmål, enligt 38 kap. 2 § 2 st.

---

¹⁷ Bolding s.42

Ej vare part eller honom närstående, som nu sagts, skyldig att förete skriftligt meddelande mellan parten och någon honom närstående eller mellan sådana närstående inbördes.

Rätten kan genom ett s.k. editionsföreläggande tvinga den som har ett skriftligt bevis att vid äventyr av vite lämna ifrån sig handlingen, eller förordna att handlingen skall hämtas genom kronofogdemyndighetens försorg, enligt 38 kap. 5 §.

Ett speciellt problem är förundersökningsprotokollen i brottmål. Dessa skall vara rätten tillhanda i förväg enligt 45 kap. 7 §, men får inte åberopas som bevis annat än i undantagsfall enligt 35 kap. 14 §. Ett sådant undantag kan vara att polisen har hört ett vittne och detta vittne inte längre finns tillgängligt. Ett annat kan vara ett vittne som ändrar sin utsaga i rätten jämfört med vad han sagt till polisen under förundersökningen. Det är en kontroversiell fråga huruvida rätten skall ha tillgång till förundersökningsprotokollet innan ett brottmål kommer upp till förhandling. Argument som framförts mot är risken för att rätten får en förutfattad mening i ärendet, ett argument för är domstolens behov av att kunna planera huvudförhandlingen.

4.6.4 Syn

Ibland förekommer det att rätten besiktigar en fastighet, eller skärskådar t.ex. ett brottsverktyg. Bevismedlet kallas syn och återfinns i 39 kap. RB. En generell föreskrift säger att föremål som lämpligen kan flyttas till rätten och som kan antas ha betydelse som bevis skall kunna infördras, enligt 39 kap. 5 §.

Innehar någon föremål, som lämpligen kan flyttas till rätten och som kan antagas äga betydelse som bevis, vare han skyldig att tillhandahålla det för syn; sådan skyldighet åligger dock ej i brottmål den misstänkte eller den som till honom står i sådant förhållande, som avses i 36 kap. 3 §. Stadgandet i 36 kap. 6 § om vittnes rätt att vägra att yttra sig äge motsvarande tillämpning i fråga om rätt för part eller annan att vägra att tillhandahålla föremål för syn. Om skyldighet att förete skriftlig handling för syn gälla vad i 38 kap. 2 § är stadgat.

Dessa föremål kan besiktigas eller användas som medel för rekonstruktioner. Ju mer direkt bevisningen blir desto bättre är det. Felkällor kan elimineras genom att rättens ledamöter kan få se experiment utförda inför sina egna ögon i stället för att behöva lita till andrahandsinformation.¹⁸ Den som innehar ett föremål som kan flyttas till rätten kan vid äventyr av vite föreläggas att tillhandahålla det för syn.

När det gäller skärskådan av fastighet, av föremål som inte lämpligen kan flyttas till rättegångssalen eller en plats där en viss händelse inträffat kan rätten hålla syn på stället, enligt 39 kap. 1 §.¹⁹

För skärskådan av fastighet eller av föremål, som ej lämpligen kan flyttas till rätten, eller av plats, där viss händelse inträffat, må rätten hålla syn å stället.

När rätten håller syn på stället ställs det samma krav på partsdeltagande och offentlighet som om det hade varit frågan om en förhandling i rättegångssalen.

4.6.5 Sakkunniga

I vissa mål kan rätten komma i den situationen att den har svårt att bedöma innebörden av processmaterialet. Det kan t.ex. gälla undersökning av en persons sinnesbeskaffenhet eller utredning i tekniskt svåra mål, t.ex. läkemedelsprocesser. Rätten har då möjlighet att förordna en sakkunnig. Reglerna om sakkunniga återfinns i 40 kap. RB. Den sakkunniges funktion är att biträda rätten, men inte som ledamot i domstolen, utan som ett bevismedel. Det är emellertid ganska sällsynt att domstolen förordnar sakkunnig, en s.k. offentlig sakkunnig, enligt 40 kap. 1 §.

Finnes för prövning av fråga, vars bedömande kräver särskild fackkunskap, nödigt att anlita sakkunnig, äge rätten över frågan inhämta yttrande av myndighet eller tjänsteman eller annan, som är satt att tillhandagå med yttrande i ämnet, eller ock uppdraga åt en eller flera för redbarhet och för skicklighet i ämnet kända personer att avgiva yttrande.

---

¹⁸ Bolding s. 45

¹⁹ I brandrättegången åkte rätten ut till Backaplan för att se lokalen med egna ögon.

Betydligt vanligare är att parterna själva tillkallar sakkunnig, en s.k. privat sakkunnig, enligt 40 kap. 19 §.

Vill part som sakkunnig åberopa någon, som icke nämnts av rätten, gälla om sådan sakkunnig i tillämpliga delar vad i 7 och 8 §§ är stadgat.

Anledningen till att privata sakkunniga förekommer i större utsträckning är bl.a. att domstolen ofta drar sig för att åsamka parterna större rättegångskostnader än de själva funnit nödvändiga.

4.6.6 Bevisning till framtida säkerhet

Bevisupptagning till framtida säkerhet kan ske om det föreligger fara för att ett bevis försvinner innan det är tid för en eventuell rättegång, enligt 41 kap. 1 §.

Är fara, att bevis rörande omständighet, som är av betydelse för någons rätt, framdeles skall gå förlorat eller endast med svårighet skall kunna föras, och är ej rättegång därom, må till framtida säkerhet bevis genom vittne, sakkunnig eller syn eller skriftligt bevis upptagas vid underrätt. Ej må dock enligt detta kapitel bevis upptagas i syfte att vinna utredning om brott.

Det vanligaste fallet är vittnesförhör för dödsfalls skull, då förhör hålls med gamla testamentsvittnen angående testators sinnesbeskaffenhet och annat som kan vara av betydelse för testamentets giltighet och tolkning.

4.6.7 Tekniska bevis

Ovan har jag redogjort för bevismedlen i samma ordning som de kommer i lagboken. Inom rättsvetenskapen, i massmedia, och vid diskussioner om dessa görs dock andra slags grupperingar.²⁰ Det talas ofta om tekniska bevis och indicier.

---

²⁰ Bolding s.45

Tekniska bevis

Tekniska bevis kan man helt allmänt karaktärisera sådana bevis som har tillkommit med hjälp av tekniska hjälpmedel eller apparater. Ett exempel kan vara i samband med radarkontroller i trafiken eller vid mätningar av förorenande utsläpp från fabriker.

Indicier

I bevisdiskussioner används ofta begreppet indicium som en beteckning vid sidan om ordet bevis. I äldre bevisrätt betecknade indicium sådana bevis som inte var vittnesbevis och de hölls länge för en sämre sort än vittnesbeviset. Det var länge en viktig rättsfråga om det var möjligt att döma till ansvar för så svåra brott som mord endast på grundval av indicier. Frågan är idag inaktuell. Det har i nyare litteratur gjorts olika försök att ge en närmare avgränsning av begreppet indicium utan större framgång. Man kan ibland se att uttrycket används för tekniska bevis av typ fingeravtryck, verktygsspår, fotspår m.m.

5. Bevisning

Jag kommer i detta kapitel att ytterligare utveckla den del inom processrätten som rör bevisningen. Den inledande delen kommer att behandla alla de begrepp och termer som krävs för att man måste ha grepp om för att kunna förstå resonemangen senare i uppsatsen. Delen baseras i stort på Ekelöf av förklarliga skäl.

5.1 Allmänt

Rätten har på grundval av bevisningen i ett mål att avgöra om påståenden om existensen av konkreta sakförhållanden är sanna eller falska, detta är kunskapsfrågor. Men rätten måste även pröva vilken styrka bevisningen har, d v s hur säkert det är att det konkreta sakförhållandet verkligen förelegat, detta är en rättsfråga. Endast om bevisningen har den erforderliga styrkan kan rätten bifalla ett åtal.²¹

Ett exempel kan vara en tilltalad som är åtalad för mord. Här skall rätten ta ställning till om detta påstående är sant på grundval av t.ex. ett vittne som påstår att hon sett den tilltalade begå gärningen. Rätten måste dock även avgöra vilken styrka vittnets utsaga kan tillmätas, hur stark bevisningen är. Endast om man anser att åklagaren uppnått full bevisning (se ovan) med detta vittnesmål skall rätten bifalla åklagarens åtal, dvs. om bevisningen att det konkreta sakförhållandet förelegat är tillräckligt stark.

5.2 Begrepp inom bevisrätten

Begreppen inom bevisrätten kan vara förvirrande. Det förtjänar att påpekas att en del termer används på olika sätt och att en del anser att de inte ens behöver användas, de förvirrar mer än de hjälper läsaren att förstå frågorna de skall hjälpa till att klargöra. Min ambition är inte att redogöra för debatten kring detta, utan snarare att uppmärksamma läsaren på de fall där det är intressant att ha kunskap om olika åsikter. De begrepp som inte har en allmänt erkänd fixerad innebörd baserar sig i stort på Ekelöf.

5.2.1 Bevisning

Inom doktrinen används ordet bevisning på olika sätt. En del författare kallar bevisningens förebringande, pläderingarna där man argumenterar på grundval av de bevis som framlagts och till sist domarnas överläggningar där de värderar de bevis som framlagts för *bevisning*.

---

²¹ Ekelöf s. 11

Ekelöf delar upp ovanstående i två delar. Dels en icke-intellektuell del som består de processuella arrangemang som är bevisningens förebringande, t.ex. vittnesförhör eller uppläsning av skriftliga handlingar. Dels det som förekommer under pläderingen och under överläggningarna till dom är en sådan intellektuell verksamhet som han kallar bevisvärdering.²²

Jag använder mig av ordet bevisning i en vidsträckt mening, där det får stå för allt som inom processrätten har med bevismedel att göra på olika sätt. Enligt mitt sätt att se det är då bevisvärderingen en del av området bevisning.

Vad gäller begreppen nedan är det inte givet att man skall använda dessa på Ekelöfs vis. En uppdelning av detta slag kan för praktiserande jurister kännas främmande. Eftersom jag tycker att Ekelöf ibland kan lägga sig på en hög abstraktionsnivån har jag försökt att förklara på ett sätt som känns enklare för mig.

5.2.2 Rättsfakta

Begreppen rättsfakta och bevisfakta har en central betydelse i processrätten. Med hjälp av lagen kan man säga att ett rättsfaktum är av omedelbar betydelse för utgången och i teorin kallas det ofta ”ett omedelbart relevant faktum”.²³ Ett bevisfaktum är existensen av ett faktum som kan hjälpa till att avgöra om beviset, vad faktumet skall bevisa, faktiskt existerar. Det yttersta som skall bevisas i ett brottmål är alltid ett rättsfaktum, observera dock att det kan finnas fler rättsfakta i samma mål.

Bevisfaktum skall bevisa Bevistema som skall bevisa (Bevistema) Rättsfaktum.

5.2.3 Bevistema och bevisfakta

Med bevisning vill parterna i domstolen visa att ett händelseförlopp skett eller inte skett. Man åberopar olika slags bevisning och talar om för rätten hur de skall tolka bevisningen och vad man vill styrka med varje bevis. Det parterna försöker styrka med sina bevis kallas

---

²² Ekelöf s.12

²³ Bolding s.19

för bevistema. Det kan alltså finnas många olika bevisteman vid rättegången, men bara de som har omedelbar relevans är egentliga rättsfakta.

Ett bevisfaktum är existensen av ett faktum med vilket man vill dra en slutsats rörande sannolikheten för ett annat faktum. Det faktum som skall bevisas med det första är bevistemat. Ett bevisfaktum är alltså ett av de bevis man lagt fram för att försöka visa att bevistemat existerat. Jag kommer att komma närmare in på dessa termer nedan.

5.2.4 Hjälpfakta

Det förekommer att man ibland från bevisfakta urskiljer en grupp som kallas hjälpfakta. Hjälpfakta är sådana fakta som kan hjälpa till att avgöra huruvida ett rättsfaktum skall tillmätas större eller mindre bevisvärde. Ekelöf gör en klar åtskillnad mellan dessa begrepp, andra menar att en åtskillnad är olämplig att göra t o m i teoretiska sammanhang. Termen avser de bevisfakta som stöder andra bevisfakta som man då tilldelat mer av en huvudroll. Bevistekniskt sett är inte hjälpfakta någon egen kategori av bevisning. Uttrycket speglar mer hur man systematiserat olika bevis i ett visst fall.

5.2.5 Indicier

Termen indicium har inte en fixerad och allmängiltig innebörd men spelar en stor roll i den bevisrättsliga debatten och leder ofta till missförstånd. Ofta framställs indicier som en slags svagare form av bevis, i tidningar kan man ibland läsa ”i målet fanns inga bevis, bara indicier”. Om indicium här betecknar tekniska bevis är uttrycket starkt vilseledande eftersom tekniska bevis enligt dagens synsätt ofta är de starkaste bevis man kan ha. En del menar att ett indicium är ett bevis som inte ensamt och självständigt kan bevisa förekomsten av ett bevistema, ett bevis som inte ensamt är tillräckligt för att man skall ha full bevisning. I såna fall kan indicium också stå för vittnesbevisning. Om man använder indicium på detta sätt kan man förstå vad tidningarna åsyftar. Ofta menar man dock med indicier teknisk bevisning eller bevisning som inte är en utsaga.

5.2.5 Erfarenhetssatser och notoriska fakta

Erfarenhetssatser

Till slut är det domarens erfarenhetssatser som anger vilket värde ett bevisfaktum skall tillerkännas. Eftersom man laborerar med sannolikheter kan olika domare värdera bevisning olika beroende på vilka erfarenheter individen har. Med bevisvärderingsteorier

vill man få bort den subjektiva värderingen så gott det går. Detta skall borga för att det blir en lika värdering av likadana bevis, en rättssäkerhetsaspekt.

Notoriska fakta

Notoriska fakta är fakta som inte behöver bevisas för att de är allmänt kända. Ett exempel på notoriskt faktum är att det är mörkt om natten och ljusare om dagen. Som jag redan nämnt ovan återfinns en regel om notoriska fakta i 35 kap. 2 § RB.

5.2.6 Exempel

För att bena upp de begrepp jag redogjort för ovan och konkretisera dem har jag gjort ett mycket enkelt exempel nedan.

Tavelstölden

En tavla har stulits från matsalsväggen i ett hus. En känd taveltjuv har åtalats. Åklagaren har flera bevis som åberopas. Ett skoavtryck i lera på mattan i matsalen, en sko som hittats i den åtalades garderob och det finns ett ögonvittne. Åklagaren påpekar även att A fällts fyra gånger för liknande brott.

Rättsfaktum   A har stulit tavlan.

Bevisteman   1. A har stulit tavlan
2. A har varit i matsalen
3. A är tjuvaktig

Bevisfakta   2a. B har sett A i matsalen från gatan, vittnesbevisning
2b. Ett lerspår på matsalsmattan stämmer med A:s skor, teknisk bevisning
3a. Ett utdrag ur kriminalregistret där A fällts fyra ggr för tavelstöld, skriftlig bevisning

Hjälpfakta   2a. Det var mörkt ute
2a. Lampan i matsalen var tänd
2a. B har perfekt syn
2b. A har mycket stora fötter

2b. Skorna finns bara att köpa i Bangladesh

2b. A har varit i Bangladesh

3a. Erfarenheten visar att taveltjuvar oftast återfaller i brottslighet

Just i det här fallet *kan* man systematisera bevisningen på ovanstående sätt. Egentligen är det dock onödigt komplicerat att göra så och man kan aldrig finna *ett* rätt sätt att göra det på. Det jag försökt åstadkomma ovan kallar jag för bevisstruktur.

Det yttersta bevistemat är att A har stulit tavlan, detta är alltså både bevistema och rättsfaktum. Även bevisfakta 2b, ett av bevisen som åberopas för att visa att det är A:s skor som lämnat avtrycket på mattan, är ju egentligen ett bevistema. Observera också att även samtliga hjälpfakta egentligen kan kallas bevisfakta. I min systematisering kallas de dock hjälpfakta. Det enda som är lätt att urskilja är rättsfaktum och bevisteman.

5.2.7 Sammanfattning

Det finns de som anser att Ekelöfs terminologi onödigt komplicerad till ingen nytta. Dessutom saknar den förankring i allmänt språkbruk och är därför teknisk och svårbegriplig. Jag vill nämna att jag i min framställning både förenklat och förkortat Ekelöfs resonemang.

6. Bevisvärdering

Som jag skrivit ovan är bevisvärderingen den intellektuella delen av bevisningen. Det är genom bevisvärdering man avgör om ett bevisfaktum är relevant, alltså om det har bevisvärde för eller emot bevisstemats existens. Ofta är bevisvärderingen en avancerad form av argumentationsanalys.

I lagen finns det inga direkta regler om hur bevisvärderingen skall gå till. Det enda som står att läsa finns i 35 kap. 1 § RB:

Rätten skall efter samvetsgrann prövning av allt, som förekommit, avgöra, vad i målet är bevisat.

Vad om verkan av visst slag av bevis är stadgat vare gällande.

Ekelöf har i sin bok, Rättegång IV sid. 123-163 försökt att förklara hur bevisvärderingen borde gå till. Bevisningen skall värderas på grundval av vad vi vet om verklighetssammanhang överhuvudtaget. Någon helt säker kunskap om verkligheten kan man aldrig uppnå i rättssalen. Detta kan bero på att vittnen ljuger, att man drar felaktiga slutsatser från bevisfaktum osv.

Varje enskilt fall som kommer till huvudförhandling är helt unikt och därmed är det ett helt nytt mönster av bevisning som domarna skall värdera. När domarna värderar bevisningen vill man både veta om de påstådda sakförhållandena är sanna eller falska samt om bevisningen är tillräckligt stark för fällande dom, d.v.s. om full bevisning uppnåtts i brottmål.

Det intressanta för utomstående är *hur* domarna värderar bevisningen. Detta sker i det fördolda och man undrar om domarna har några mallar eller andra hjälpmedel för att avgöra om åklagarens påståenden eller tilltalades motbevisning är den juridiska sanningen. I och för sig kan man i domskälen kan läsa om hur domarna värderat bevisningen. Det är dock ofrånkomligt att vissa av de tankegångar och diskussioner som förts under överläggningarna inte finns att läsa i domen.

Inom all forskning vill man systematisera saker och ting. Kanske är det inte så underligt att även juridiska vetenskapsmän velat systematisera och redogöra för vad som egentligen sker i domarens huvud när han värderar bevisningen. Frågan är om Ekelöf har lyckats i sitt uppsåt att beskriva domarens tankeverksamhet som han gjort.

När man skall redogöra för Ekelöfs teorier om bevisvärdering är det viktigt att klargöra att dessa bygger på sannolikheter. Ekelöf försöker klargöra vad det innebär att ett rättsfaktum gjorts *sannolikt* genom bevisningen i målet.²⁴ Ekelöf uppehåller sig i huvudsak vid vittnesbeviset och detta förklarar han med att det uppkommer speciella svårigheter vid värderingen av dessa.

6.1 Beviskedja vid värdering av ett enda bevisfaktum.

Det är en vanlig missuppfattning att domaren vid värdering av en vittnesutsaga sluter härifrån direkt till det händelseförlopp som vittnet iakttagit.²⁵ Med detta menar Ekelöf att när domaren skall avgöra hur stort värde en utsaga har tänker domaren inte direkt på den händelse som vittnet påstått orsakat iakttagelsen. Han borde istället vara noggrann och tänka i form av en beviskedja vars olika led bedöms var och ett för sig. Det finns flera led från vittnets iakttagelse till det att hans utsaga hörs av domstolen och man skall vara uppmärksam på att det kan förekomma olika slags störningar i varje led.

Om vi går tillbaka till exemplet med taveltjuven kan sålunda vittnet B:s utsaga i rätten ha följande utseende:

Domarens iakttagelse av vad vittnet säger	Vittnets utsaga	Vad vittnet menat härmed
Vittnets minnesbild	Vittnets iakttagelse av någon i matsalen	Att det var den tilltalade som lyfte tavlan från väggen i matsalen.

Som framgår av första ledet i kedjan enbart bevisfaktum och det sista enbart bevisstema, medan varje mellanliggande led är både bevisfaktum och bevisstema. Alltså är vittnets utsaga bevisstema för domarens iakttagelse och vad vittnet menat bevisfaktum för vittnets utsaga. Vad Ekelöf vill visa är att i varje enskilt led kan det ske förvanskningar och dissonanser. Dessa kommer att påverka nästkommande led på ett avgörande sätt och

---

²⁴ Ekelöf s.123

²⁵ Kellenberg II s.569 not 29.

därmed kan man inte direkt värdera det sista bevistemat då det får ett alldeles för högt bevisvärde mot vad det skulle haft om man varit lika noggrann som Ekelöf.

Som exempel på vad man måste passa sig för kan man tänka sig att domaren missuppfattar vad vittnet säger, domaren missförstår vad vittnet menar, lögnaktiga vittnen, minnet försvagas med tiden, man kan suggerera sig själv och påverkas av att man talar med andra om händelsen, man kan missminna sig om vad man sett och man kan ha en felaktig uppfattning om vad man egentligen sett.²⁶

6.2 Det sammanlagda värdet av flera bevisfakta

Jag har ovan redogjort för värdering av ett enda bevisfaktum. I mål där sakfrågan är tvistig är det emellertid sällan på det sättet. Rätten har fått kännedom om flera bevis med avseende på samma bevistema och då gäller det att bedöma bevisens sammanlagda värde. I vårt fall med taveltjuven gäller det att bedöma vilket värde vittnets utsaga, noga värderat enligt Ekelöfs beviskedja, i kombination med lerspåret på matsalsmattan kan ha vad gäller bevistemat att A har varit i matsalen vid tidpunkten för stölden. Alltså vilket sammanlagt bevisvärde man kan bestämma.

I doktrin har man uppmärksammat tre olika exempel, kedjefallet, samverkansfallet och motverkansfallet.²⁷ Ekelöf har gjort formler av de tre olika fallen men poängterar att eftersom han i formlerna måste använda siffror och detta inte gör sig i praktiken, måste domaren i dessa fall lita till sin intuition. Ekelöf menar dock att hans formler ändå kan användas som en slags tumregler för hur olika bevisfakta påverkar bevisvärdet på ett bevistema. Han menar vidare att hans formler klargör den ungefärliga storleksordningen av det sammanlagda bevisvärdet. En mer ingående analys och diskussion om Ekelöfs formler behandlas i nästa kapitel.

---

²⁶ Sammanfattning av Ekelöfs resonemang

²⁷ Ekelöf 141 ff.

6.2.1 Kedjefallet

I kedjefallet föreligger en beviskedja där det finns flera led. Ekelöf betecknar dessa led som A, B och C. A är bevisfaktum för B och C är bevistema för B.

$$A \rightarrow B \rightarrow C$$

Exempel

Om vi använder exemplet Taveltjuven igen kan det åskådliggöras på följande sätt:

$$\mathbf{B \text{ har sett A i matsalen} \rightarrow A \text{ har varit i matsalen} \rightarrow A \text{ har stulit tavlan}}$$

Alltså är faktumet att B sett A i matsalen ett bevisfaktum för att A befunnit sig i matsalen och faktumet att A har varit i matsalen ett bevisfaktum för att A har stulit tavlan. Att A stulit tavlan är därmed bevistema för att A har varit i matsalen och att A varit i matsalen är bevistema för att B sett A i matsalen.

Här vill vi veta sannolikheten för att A bevisar B och för att B bevisar C. Nu vill Ekelöf att man skall anta att A:s bevisvärde för B är $\frac{1}{2}$ och att B har samma bevisvärde för C. Detta innebär att B har orsakat A i 12 fall av 16 likadana bevissituationer. Däremot kan man inte veta hur det ligger till i de återstående 4 fallen. På motsvarande sätt ligger det till med B:s bevisvärde för C. Om då A bevisar B i tolv fall av 16 och B bevisar C i $\frac{3}{4}$ av dessa fall, så blir det sammanlagda värdet av A och B för C $\frac{9}{16}$ eller med andra siffror $9/16$. I 9 fall föreligger då C, medan bevisningen inte ger något besked om hur det ligger till i de 7 återstående fallen.

För att åskådliggöra resonemanget använder sig Ekelöf hjälp av nedanstående figur, där + utmärker de fall där det är bevisat att både B orsakat A och att C orsakat B, medan (+) betyder de fall där det enda som bevisats är att B orsakat A.

Med O menas de fall där det inte är bevisat att C varit den ursprungliga orsaken till bevisen. I de rena +-fallen finns det alltså anledning att anta att C föreligger, men i o-fallen vet man ingenting om det.

+	+	+	O
+	+	+	O
+	+	+	O
(+) O	(+) O	(+) O	O

I vårt exempel innebär detta att A stulit tavlan i nio fall av sexton medan bevisningen inte ger något besked om hur det ligger till i de 7 återstående fallen.

Är ett bevisfaktum osäkert, så är bevisvärdet lägre än om faktumets existens varit säker. Och en omständighets bevisvärde är alltså beroende även av den grad av sannolikhet med vilken omständigheten blivit bevisad. Ju fler led som ingår i en beviskedja, desto svagare är bevisningen för slutledet i kedjan, om det inte är så att varje led i kedjan bevisar det följande med fullständig säkerhet.

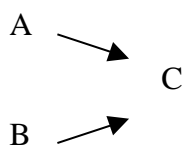
Av detta kan man dra slutsatsen att om en beviskedja kan förkortas, så uppnår man därigenom i regel en starkare bevisning för slutledet i kedjan. Jag skulle vilja tillägga att principen om bästa bevismedlet hör ihop med denna slutsats. Ju färre led i en beviskedja, ju mindre risk för dåligt bevisvärde i slutändan.

Ekelöf menar att räkneregeln för kedjefallet visar att man bör betrakta vittnesbevisning som en beviskedja, detta har även berörts ovan. Om det är osäkert om ett vittne sett rätt och om hans minnesbild av iakttagelsen är riktig, ger räkneregeln i dessa fall ett begrepp om hur stor den kumulerade effekten av detta blir på vittnesmålets bevisvärde.

Det som är intressant med kedjefallet är att man vid undersökningar av hur personer bedömer slutresultatet av beviskedjor, kommit fram till att detta ofta överskattas. Förmodligen beror det på att man uppmärksammar endast det sista bevisledet och glömmer bort alla de föregående effekter på slutresultatet. *Det praktiska värdet av formen blir alltså att om man har den i bakhuvudet så kan faran minskas för felbedömningar vad avser bevisvärdet*²⁸.

6.2.2 Samverkansfallet

I detta fall har man flera bevisfakta, A och B, som vardera för sig har ett begränsat bevisvärde för ett och samma bevistema, C.

Exempel

Om vi återgår till tavelstölden kan vi tänka oss att det nu finns två vittnen, som säger att de sett den tilltalade i matsalen. Vad vi vill veta här är sannolikheten för att åtminstone det ena av bevisen orsakats av temat och därmed bevisar dettas existens.

Antag nu att A och B vardera för sig har ett bevisvärde på $\frac{1}{2}$ för C, precis som i föregående fall. För att klargöra skall man nu anta att båda vittne 1 och vittne 2:s iakttagelse av den tilltalade i matsalen vardera för sig har ett visst bevisvärde för att denna iakttagelse orsakats av att den tilltalade verkligen befann sig på denna plats. Bevistemat är ju i detta fall om den tilltalade befann sig i den aktuella matsalen.

---

²⁸ A.a.s.

Åter igen kan man ställa upp de 16 identiska bevissituationerna. I dessa skulle A bevisa C i tolv fall. Att C även vissa fall skulle bevisas av B kan man inte tillmäta någon betydelse vid bedömningen av det sammanlagda bevisvärdet. Eftersom man förutsätter att de båda bevisen är oberoende av varandra (annars kan man ju inte använda denna modell), får man fördela de fall där C bevisas av B proportionellt på dessa tolv fall och de återstående 4 fallen. Eftersom man inte kan dubbelräkna de fall där C bevisas av både A och B, får B självständig verkan i 3 av de 4 fallen där A inte verkat. B bevisar då C i 3 av dessa fyra fall, varvid endast ett återstår som obevisat. Enligt denna modell blir det sammanlagda bevisvärdet av A och B för C $15/16$.²⁹

I nedanstående modell betecknar + de fall där det bevisats att C orsakat A. V står för att C bevisats ha orsakat B. I båda fallen ger bevisningen alltså stöd för att C förelegat. Precis som i modellen ovan är O-fallen de där man saknar kunskap om C:s existens. Dessa reduceras dock genom beviset B, och sådana fall betecknas (O).

+	+	+	O
+	+	+	O
+	+	+	O
(+) O	(+) O	(+) O	O

²⁹ Detta enligt additionssatsen.

I vårt exempel innebär detta att A befunnit sig i matsalen i femton fall av sexton medan bevisningen inte ger något besked om hur det ligger till i det återstående fallet.

Som tidigare nämnts finns det en risk för övervärdering av kedjebevis. Vid samverkan finns det en motsvarande risk för underskattning. Ekelöf höll en föreläsning för domare och en av dessa fann bevisvärdet enligt samverkansformeln vara överraskande högt. Ekelöf menar att detta förmodligen beror på att man tycker att bevisvärdet för temat inte kan vara högre än det starkaste bevisets värde. *Detta är inte fallet och att bli uppmärksam på detta är den praktiska betydelsen av samverkansformeln. Sammanvägningen av två vittnesmål, som var och ett för sig har bevisvärdet sannolikt, bör medföra att bevistemat anses styrkt*³⁰

Om åklagaren åberopar flera omständigheter som talar för den tilltalades skuld så kan ett stort antal bevis verka imponerande. Men man får inte glömma att det inte är antalet bevis som är avgörande utan deras bevisvärde. Har varje enskilt bevis ett lågt värde blir det sammanlagda värdet inte speciellt högt och om några bevis skulle vara beroende av varandra skulle bevisvärdet bli ännu lägre.

Finns det flera bevis för ett och samma tema kan det finnas en fara i att låta dem ömsesidigt förstärka varandra. Vi kan anta att våra två vittnesmål var och ett för sig bara tillmätts ett lågt bevisvärde. Det finns en risk i att en av rättens ledamöter menar att vittnesmål 1 måste ha ett högt värde eftersom även vittne 2 sett samma sak och vice versa. Att låta bevis förstärka varandra på det sättet måste givetvis undvikas.³¹ För att använda litteraturens termer kan man säga att en omständighet inte får utnyttjas både som bevisfaktum och som hjälpfaktum för ett annat därmed samverkande bevisfaktum.³²

Som redan påpekats förutsätter samverkansformeln att de båda bevisen inte är beroende av varandra I den meningen att det ena bevisets bevisvärde påverkas av att det andra har ett visst bevisvärde eller saknar ett sådant. Vid indicier har detta oberoendekrav stor betydelse. Om indicier är beroende av varandra bör de inte behandlas som flera utan endast ett bevisfaktum. När man bedömer om indicier är beroende av varandra kan man se om ett

---

³⁰ Jämför med den legala bevisteorin.

³¹ Ekelöf s.145

³² A.a.s.

indicium implicerar existensen av ett annat, om så är fallet är de inte oberoende och de bör behandlas som ett bevisfaktum.³³

Då hjälpfakta inte är oberoende av varandra kan samverkansformeln inte användas vid bedömningen av deras inverkan på bevisvärdet.³⁴

6.2.3 Motverkansfallet

Motverkansfallet är mer svårbedömt än de två föregående eftersom det här är frågan om två olika bevisteman där det ena implicerar det andras icke-existens. Eftersom det ena temat utgör rättsfaktum är det avgörande hur det förhåller sig med detta. I det här fallet föreligger det alltså ett motsatsbevis som står emot ett huvudbevis. Motsatsbeviset är ett indicium vars existens medför att rättsfaktum inte existerat. Motparten gör här gällande ett alternativ som utesluter bevis temat. Då man förnekar bevis temat har man egentligen påstått att verkligheten varit annorlunda än vad som sagts/åberopats. Om den tilltalade vill föra bevisning enligt ovan blir det ett alternativt händelseförlopp som blir bevis temat för hans motsatsbevisning. Denna behöver inte bevisa vad som verkligen hände, det räcker med att bevisa något som utesluter åklagarens bild av händelserna.

Alibibevisning är ett slags motsatsbevis som inte går ut på att bevisa vem som i själva verket är den rätte gärningsmannen utan att visa att det i vart fall inte kunnat vara den tilltalade. Den tilltalade befann sig nämligen på en helt annan plats än den där brottet förövades. Men om nu motsatsbeviset är svagare än huvudbeviset så kan ju faktumet att det finns ett motsatsbevis minska bevisvärdet för detta tema. Även i det här fallet måste man alltså väga samman värdet av två bevis.

Exempel

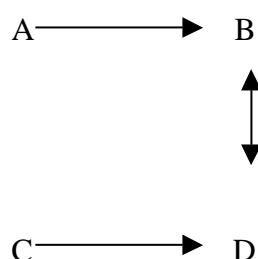
Det sagda skall åskådliggöras med ett exempel. Antag att åklagaren vårt brottmål förebringa bevisning om att den tilltalade stulit en tavla. När försvarssidan skall förebringa sin bevisning menar de att ägaren till tavlan faktiskt är den tilltalade och som bevis har de ett skriftligt avtal om att han skulle kunna hämta den när han ville. A är åklagarens bevisfaktum om att det förekommit en stöld, B. C är dokumentet som skall bevisa D, att

---

³³ Indicier används oftast om teknisk bevisning

³⁴ Ekelöf s.150 ff.

tavlan hämtats av sin rättmätiga ägare som endast lånat ut den på viss tid. De båda temana B och D är oförenliga, antingen har det varit en stöld eller inte.

A är bevisfaktum för temat B och C är bevisfaktum för D. De båda temana är oförenliga. De påverkar varandra mer än man först trodde.³⁵ Om man antar att A:s bevisvärde för B är 3/4 och att C:s bevisvärde för D är 1/3 kan man gå vidare.

Bara i 75 fall av hundra har A orsakats av B. Att A:s bevisvärde för B endast är 3/4 innebär att det bland ett stort antal likadana bevissituationer kan finnas sådana där B inte föreligger även om A gör det. I vårt exempel är fallet detta om C med säkerhet bevisat D. I så fall måste ju A ha orsakats av något annat än B eftersom B inte existerat. Sannolikheten för att A bevisar B är följaktligen beroende även av sannolikheten att C inte bevisar D.³⁶

Alltså, om det är bevisat att tavlan bara var på lån och egentligen hela tiden tillhört den tilltalade utesluter detta brottet stöld, då det inte förekommit någon förmögenhetsöverföring. Däremot kan andra paragrafer bli aktuella, men inte stöld som vi koncentrerar oss på i det här fallet.

Ekelöf menar att man vid motsatsbevisning först skall räkna fram hur mycket huvudbeviset A försvagar motsatsbeviset C. För att räkna fram detta i vårt exempel ovan skall man använda formeln:

$$\text{Motsatsfaktumets bevisvärde} - \text{motsatsfaktumets bevisvärde} \times \text{huvudbevisets bevisvärde} = C - C \times A =$$

$$1/3 - 1/3 \times 3/4 = 1/12$$

---

³⁵ Ekelöf s.148 ff.

³⁶ A.a.s.

Därefter skall man tillämpa formeln en gång till för att kunna fastställa hur det på ovan uträknade sätt försvagade motsatsbeviset försvagar huvudbeviset:

$$\begin{array}{l} \text{Huvudbevisets} - \text{huvudbevisets} \times \text{ nedsatt} = A - A \times (C - C \times A) = \\ \text{bevisvärde} \quad \text{bevisvärde} \quad \text{motsatsbevis} \end{array}$$

$$3/4 - 3/4 \times (1/3 - 1/3 \times 3/4) = 11/16$$

I ovanstående formel avräknas inte hela den betydelse som tillkommer motsatsbeviset, det kvarstår ett restvärde. Det sammanlagda bevisvärdet för B blir i detta exempel runt 2/3.

Av ovanstående framgår att man inte får bortse från motsatsbeviset bara för att det är mycket svagare än huvudbeviset. Å andra sidan går det inte heller att komma fram till det sammanlagda bevisvärdet för A, bevisfaktumet, enbart genom att subtrahera motsatsbevisets bevisvärde från huvudbevisets bevisvärde, $3/4 - 1/3$. Man måste uppmärksamma att hela bevismaterialet måste värderas i ett sammanhang. Då blir bevisvärdet för D lägre än om C förekommit enbart för sig. *Det praktiska värdet av motverkansformeln består i att den fäster uppmärksamhet vid dessa ovan nämnda förhållanden.*

Om motsatsbeviset är starkare än huvudbeviset erhåller man ett värde för bevisets icke-existens.³⁷ Detta har att göra med att bevisrelationen mellan huvudbeviset A och motbeviset C inte är beroende från något håll till skillnad från relationen mellan A och B samt C och D.

Exempel

För att illustrera motverkanfallet med de 16 rutorna, väljer vi tavelexemplet än en gång. Åklagaren åtalar en person för stöld. Den tilltalade påstår sig ha alibi och förebringar även bevisning som stöd för detta påstående. Åklagarens bevisning om att det är den tilltalade som begått brottet får värdet 3/4. Värdet av alibibevisningen får endast 1/4.

---

³⁷ A.a.s.

De fall som fått ett + är de fall där bevisningen ger stöd för åklagarens påstående. De rutor som betecknas med ett – avser de fall där bevisningen stöder alibit. Det omedelbara intrycket av nedanstående figur är att det sammanlagda bevisvärdet blir 9/16 eftersom de tre $\pm$ - fallen inte kan ge något bevisvärde. Emellertid sägs det att det sannolikhetsmässigt korrekta är att räkna dessa tre fall som borträknade, och då blir bevisvärdet 9/13. Det sista fallet, O, är det restvärde på motsatsbeviset som jag nämnt ovan. Vid alibibevisning anses det inte finnas något skäl för ytterligare avräkning.

+	+	+	O
+	+	+	O
+	+	+	O
$\pm$	$\pm$	$\pm$	<u>O</u>

Att tillämpa motverkansformen bör man endast göra i absoluta nödfall. Om bevismaterialet inte ger någon sammanhängande bild av vad som skett, t ex indicier strider mot ett vittnesmål, bör man försöka avlägsna motstridigheten genom fortsatta förhör med parter och vittnen.

6.3 Eliminationsbevis

Eliminationsbevisning kan förekomma vid all slags bevisning. Utmärkande för vad man kallar eliminationsbevisning är att detta enbart stöder frånvaron av en omständighet, vars existens utesluter beviset.³⁸

Exempel

Om vi än en gång återgår till fallet med taveltjuven kan vi anta att den tilltalade åberopar ett alibi. Han säger sig vid tidpunkten för inbrottet ha suttit och druckit kaffe på ett kafé flera kilometer ifrån brottsplatsen. Som bevis åberopar han bl.a. en kamrat som har suttit med honom på kaféet. Om man inte helt kan bortse från denna bevisning föreligger ett motverkansfall. Antag emellertid att åklagaren lyckas visa att alibit är uppdyktat. Detta är ett s.k. eliminationsbevis, som utgör ett ytterligare stöd för att den tilltalade är skyldig. Åklagarens bevisning för att den tilltalades alibi inte håller stöder frånvaron av alibibevisningen och dennas existens utesluter i sig försvarets/åklagarens beviset. Genom att utesluta andra möjligheter än den processen rör sig om, framstår den senare som desto sannolikare.

Eliminationsbevis är vanligt förekommande inom rättsskipningen. Särskilt i fallet där beviset är en kausalrelation, t.ex. i skadeståndsmål. Anta att svaranden-skadegöranden åberopar att skadan uppkommit på ett annat sätt än den av kändaren åberopade handlingen. Om man kommer fram till att svarandens åberopande inte kan tillmätas vikt, ökar sannolikheten för att skadan inträffat på det sätt kändaren gjort gällande.

Frånvaron av motsatsbevis utgör eliminationsbevis om man trots en grundlig undersökning inte funnit bevis för något annat händelseförlopp än det åklagaren påstått. Ju osannolikare det är att något skett på annat sätt, desto säkrare blir det att det beviset åklagaren vill bevisa är sant. Hur mycket säkrare det blir beror på hur grundlig undersökningen varit.

Man måste ge akt på vad som verkligen är motsatsbevis och eliminationsbevis. Om det finns ens en svag bevisning om att händelseförloppet inte skett som den tilltalade påstår, föreligger inte eliminationsbevisning utan motsatsbevisning. Det är i mål där den direkta

---

³⁸ Ekelöf s.156

bevisningen för bevistemat är svag som eliminationsbevis får betydelse. I regel uppnår man med denna endast en ytterligare förstärkning av den övriga bevisningen.

En förutsättning för om man skall kunna avgöra om bevistemat föreligger eller ej är om det finns en statistisk undersökning av en population liknande fall. Det kan hjälpa till att avgöra om en viss person skrivit på ett papper, om ett fingeravtryck tillhör en viss person och andra indicier eller tekniska bevis.

6.4 Strukturala bevis

Det föregående har på ett starkt sätt betonat det kausala sambandet mellan bevistema och bevis, utifrån detta kan man ledas att tro att alla bevis är kausala till sin art. Men så är inte fallet. Det finns bevis, som inte är spår, som ett händelseförlopp eller ett faktiskt förhållande avsatt. Ibland kan man behöva måla upp en bild av omkringliggande omständigheter som bildar en bakgrund och ett mönster. Dessa omständigheter kan bilda en struktur som gör bevistemat förklarligt och förståeligt och därmed också antagligt. Man kan likna denna slags bevisföring vid att lägga ett pussel.³⁹ Eller med Ekelöfs ord:

Bevisföraren framställer ett brottstycke av en bild av verkligheten, håller upp den avgörande biten, bevistemat, och säger: se hur väl den passar in! Svagheten med detta slags bevisning står klart för alla som lagt pussel: det som ser ut att passa in i en skinnfäll hör istället till en svart katts svans.⁴⁰

Vanligen håller även motparten fram en annan tavla och påstår att bevistemat passar bättre in där. Vid en rättegång tillkommer en svårighet, det fattas alltid bitar. Tavlan blir aldrig fullständig. Den strukturala bevisningen kan betraktas som en form av indiciebevisning, där de olika faktorerna vanligen tillsammans har bevisvärde för bevistemat på grund av överensstämmelsen mellan tema och indiciestruktur. Ibland kan denna bevisning vara den enda som står till buds.

När man skall bedöma vilket bevisvärde en struktur av indicier har i förhållande till bevistemat kan man inte fråga efter sannolikheten för att bevistemat orsakat beviset,

---

³⁹ Ekelöf s.157

⁴⁰ A.a.s.

värdeometoden. Struktural bevisning är ju inte orsakad av temat. Istället får man bedöma hur stor sannolikheten blir för att bevis temat föreligger, vilket även ger ett mått på sannolikheten för att temat inte föreligger, temametoden. Vad man alltså skall bedöma är ett frekvensförhållande, hur vanligt är det att temat verkligen föreligger vid liknande strukturer.

Vanligen står en indiciestruktur mot en annan och det är en fråga om bevis och motbevis. Enligt Ekelöf föreligger ett motverkansfall. Enligt Lindell skall man dock välja den struktur som förklarar flest moment i händelsekedjan.⁴¹

Den strukturala bevisningens svaghet innebär att denna slags bevisning inte kan sägas uppfylla beviskravet för objektiva gärningsmoment i brottmål. Däremot är det ofrånkomligt att struktural bevisning beträffande det subjektiva rekvisitet kan utnyttjas för att stärka bevisvärdet. Svårigheten blir här att bedöma om beviskravet är uppfyllt. Struktural bevisning kan vara effektiv för försvarssidan.

6.5 Bayes teorem

Ekelöf grundar mycket av sin bevisvärderingsteori på sannolikheter och detta är han inte ensam om. Grundtanken i hans teorier hävdades av forskare redan på 1700-talet. Ekelöf är dock kritisk då han anser att de inte tar tillräcklig hänsyn till hjälpfakta som vi bygger på erfarenheten.

Vad som är intressant är att Ekelöf erinrar om det resonemang jag ovan redogjort för om bevis temats vanlighet respektive ovanlighet inom en population av 100 likadana bevissituationer. Enligt Ekelöfs mening går det inte alls att fastställa något sådant frekvensförhållande.⁴² Jag återkommer till denna diskussion i analysdelen.

---

⁴¹ Lindell s. 255

⁴² Ekelöf s.161 f.

DEL 2

7. Bevisvärdering enligt Ekelöf – en analys

Ekelöf ägnade sig åt frågorna om bevisvärdering med ett efterhand växande intresse. Hans verk har kommit ut i flera upplagor och man kan se att utrymmet för bevisvärderingsfrågorna ökat hela tiden. Av förorden till olika upplagor till Rättegång IV framgår det att bevisvärdering är det avsnitt som gett honom störst bekymmer och som han arbetat om mest.

7.1 Grundläggande förutsättningar

Något som man reagerar på omedelbart när man läser Ekelöfs teori om bevisvärdering är hans rutor och de 100 likadana bevissituationerna han lägger till grund för hela sin teori⁴³. Det hela inleds med att han skriver om att en vittnes iakttagelse har ett visst bevisvärde. Detta bevisvärde är dock begränsat för att förhållandena vid vittnets iakttagelse var sådana att man måste räkna med att denne kan ha misstagit sig. Utan någon närmare förklaring sätter han detta bevisvärde till $\frac{1}{4}$. Som läsare undrar man givetvis varifrån han fått denna siffra eller om man har missat något av de föregående sidorna. Det har man inte gjort. Det är olyckligt att Ekelöf här dribblar bort läsaren när han med lätthet skulle kunna ägna ett stycke åt att förklara vad siffran kommer ifrån.

Efter detta fortsätter han med att skriva att ett sannolikhetspåstående om en konkret företeelse måste refereras till hur vanlig denna är inom en viss population av likartade förhållanden. Ett antagande är att man har en population på 100 bevissituationer som helt överensstämmer med den som föreligger i det konkreta fallet, alltså *exakt* samma bevisfakta, hjälpfakta och bevistema. Vad han menar är att sitt till $\frac{1}{4}$ bestämda bevisvärde måste menas att vittnets iakttagelse i 75 av 100 exakt likadana bevissituationer måste ha orsakats av den händelse vittnet berättat om. Detta är endast ett framställningstekniskt antagande då man inte empiriskt kan undersöka en sådan population, detta nämner Ekelöf i en fotnot. Nog kunde ett sådant fundamentalt grundantagande ha förtjänat en mer central position i teorin då den är en grundläggande förutsättning? Att Ekelöf skriver att ovanstående endast är ett framställningstekniskt antagande kan tyda på att Ekelöf tagit intryck av kritik han fått och kanske rentav inte vill stå för konsekvenserna i sin teori.

---

⁴³ Ekelöf s.135

7.2 Ekelöfs sannolikheter

Ekelöf grundar mycket av sin teori på sannolikheter. Just här har han blivit mycket kritiserad och det är inte konstigt med tanke på områdets komplexitet.

Bevisvärdering består enligt Ekelöf i att man från ett bevisande faktum drar en slutsats rörande sannolikheten för existensen av ett annat faktum. Ekelöf aktualiserar alltså hela det stora komplexet av problem kring sannolikheten i dess olika former. Man kan skilja på olika slag av sannolikhet, därför är det viktigt att man gör klart i vilket sammanhang man rör sig i. Som några exempel kan man tala om allmän sannolikhet, juridisk sannolikhet och rättsfilosofisk sannolikhet.

Vidare bör man urskilja matematisk sannolikhet som av Ekelöf kallas statistisk sannolikhet. Den juridiska sannolikheten är ett sorts bevisläge som har en viss normering av regelbildningen och som mycket tydligt skiljer sig ifrån vad som är full bevisning. Den matematiska sannolikheten är ett mått på slumpens utfall i ett skeende med ett mycket stort antal lika fall.

För Ekelöf är alltså även full bevisning en fråga om sannolikhet. Genom att på detta sätt göra all bevisvärdering till en fråga om sannolikhet kommer Ekelöf att kollidera med processuella grundsatser. Skulle en domstol uttrycka kravet på full bevisning i brottmål som en fråga om sannolikhet skulle det antagligen uppfattas som en avvikelse från gällande rätt.

Ekelöf har ett avsnitt i sin bok där han förklarar vad hans sannolikhet innebär. Där förklarar han att hans sannolikhet är en form av den allmänna sannolikheten och inte är den matematiska sannolikheten. Den allmänna sannolikheten är det tal om när man i olika sammanhang förklarar något vara mer eller mindre sannolikt eller osannolikt. Ekelöfs framställning innehåller på flera punkter inslag av den matematiska sannolikhetsläran trots att han förnekar det. Personligen skulle jag tippa på att de flesta som läser kapitlet om bevisvärdering och stöter på hans rutor och uträkningar utgår ifrån att det är matematiska sannolikheter han exemplifierar med.

7.3 De dåliga bevisen

Ekelöf ägnar nästan allt intresse åt de dåliga bevisen och inte åt de fullvärdiga. Rent praktiskt ägnar man inte stort intresse åt de svaga bevisen annat än när flera fristående bevis samverkar. Med tanke på detta skulle man kunna tro att det är det fulla beviset som får störst utrymme i teorin också. Det är ju det beviset som är mest intressant när man forskar efter innebörden av att något är bevisat. Ekelöf ger ingen förklaring till varför de dåliga bevisen får en så stor del av utrymmet.

8. Bevisvärdering i praktiken

I kapitlet redogörs för mina iakttagelser och lärdomar från Hovrätten över Skåne och Blekinge. Jag hade tillfälle att sitta med på ett antal huvudförhandlingar och sedan även på domarnas överläggningar till dom.

8.1 Huvudförhandlingen

Den första slutsatsen jag tyvärr kunde dra vid den första huvudförhandlingen var att mitt omsorgsfullt utarbetade bevisningsschema inte kunde användas på avsett sätt. Detta beror på att det utgick från att jag snabbt och lätt skulle kunna rita in bevismedel i en bevissystematik enligt konstens alla regler med bevisfaktum, hjälpfakta och bevistema. I teorin är det alltid självklart vilket bevis som är överordnat och vilket som är underordnat. I verkligheten är det inte alls självklart vilken struktur bevisningen skall ges. Som exempel kan man ta de muntliga utsagorna som oftast täcker över ett helt händelseförlopp med en lång rad olika hjälpfakta, bevisfakta och bevisteman.

Mitt bevisningsschema var dock inte bortkastat. Ekelöf borde i samband med bevisning ta upp problemet med bevisstrukturer. Detta problem kanske inte förtjänar ett stort utrymme i teorin, men det borde ha ett större utrymme. Dessutom förde tankemödan med mina exempel i uppsatsen med sig insikten om att teorin borde ha med fler exempel för att konkretisera problemen, givetvis med brasklappen att verkligheten är mer komplex. Jag anser nämligen att exempel har ett stort pedagogiskt värde.

Rätten ser gärna att parterna i pläderingen strukturerar bevisningen på ett överskådligt och tydligt sätt. Att göra detta enligt Ekelöf utan att egentligen använda hans termer

förekommer givetvis. Parterna visar ibland inte tillräckligt bra visar vad man avser bevisa och hur man skall bevisa detta. Att domarna under huvudförhandlingen frågar parterna om vad de vill bevisa med olika bevismedel skall egentligen inte behöva göras, detta skall parterna ombesörja ändå.

Vissa ageranden kan medföra att bevisningen ges ett högt respektive lågt bevisvärde. Att ändra på sin berättelse ger lågt bevisvärde, speciellt om man beslås med lögn och alltså inte berättar sanningen förrän man är överbevisad. I en de huvudförhandlingarna jag närvarade vid var åklagaren mycket utförlig i pläderingen och förklarade för domstolen att om en person grips med narkotika så har han förklaringsbördan för detta. Det räcker inte för honom att säga att han inte vet någonting om narkotikan, han måste kunna förklara hur något så ”vidrigt kan befinna sig på hans kropp”. Åklagaren fortsatte sedan med att förklara att vad som är avgörande är om det finns en ”teoretisk, *godtagbar* möjlighet till att saker och ting förhåller sig som den tilltalade säger”. Till sist förklarade åklagaren att ”den som är skyldig ljuger alltid och detta är skillnaden mellan skyldig och oskyldig och att den som talar sanning vidhåller hela tiden samma berättelse”.

8.2 Överläggningen

Förutom ett bevisningsschema hade jag även gjort ett bevisvärderingsschema som jag tänkte använda under överläggningarna för att inget skulle glömmas bort. Detta grundade sig på följande frågor:

1. Hur värderas bevisningen
  - Vilka av termerna används/använde inte?
  - Vilka bevisfaktum anses ha högt/lågt bevisvärde?
  - Resoneras det alls i termer av sannolikheter enligt Ekelöf?
  - Vilka skillnader mellan bevismedlens bevisvärde förekommer?
2. Argument för/emot vid överläggningen
  - Vad är domarna överens/ej överens om?
3. Hur strukturerar domarna bevisningen
  - Kan man förklara bevisstrukturen med hjälp av Ekelöfs systematisering?
  - Schema

Inledningsvis skall uppmärksammas att Ekelöfs terminologi, t.ex. bevistema, samverkande bevis osv. inte alls användes under någon överläggning jag var närvarande vid. Man diskuterar helt enkelt inte i dessa komplicerade termer på domstolen, i alla fall inte vid praktisk tillämpning utan i så fall vid teoretiska resonemang. I samtliga mål var vittnesbevisningen det absolut vanligaste bevismedlet, det är också detta bevismedel Ekelöf uppehåller sig allra mest vid. Domstolen resonerar inte alls i termer av sannolikheter på överläggningarna. Tonen domarna och nämndemännen emellan ligger på ett betydligt mer praktiskt plan, här känns Ekelöfs sannolikheter, terminologi och teori mycket långt borta.

Domarna är oftast överens i ansvarsfrågan och överläggningen kan därför i ansvarsdelen gå mycket snabbt. Drar det ut på tiden är det oftast påföljdsfrågan som diskuteras, idag är påföljdssystemet en djungel enligt samtliga domare jag kommit i kontakt med. I ett mål fick jag emellertid vara med om att domarna inte var överens. En domare ville fria helt och en tyckte att fälla var självklart. Domarna hade här värderat bevisningen på olika sätt. I både de mål där domarna var överens och i det där de inte var det, resonerades det huvudsakligen kring vittnets trovärdighet. När domstolen resonerade kring trovärdigheten var det alltid huruvida en tilltalad, en målsägande eller ett vittne helt enkelt ljög eller inte. Krångligare än så var det alltså inte. Här kommer abstrakta storheter som intuition och dylikt in som faktorer vid bevisvärderingen och det går inte att undvika helt. För att uttrycka det banalt kan man säga att domare är också människor. När domarna resonerar kring om en utsaga är trovärdig eller inte använder de vissa termer som återkommer.

Några vanliga kommentarer är:

1. "Det finns inte utrymme för alternativt handlingssätt"
2. "Det är utrett/inte utrett att den tilltalade....."
3. "Det ligger för långt från sannolikheten att det skulle ligga till så"
4. "Det finns ingen bra förklaring som håller"
5. "Det brukar gå till så att....."
6. "Det finns inget rimligt tvivel att...."
7. "Berättelsen är osammanhängande/sammanhängande"
8. "Det är inte en trolig förklaring"

För att ytterligare komplicera det ovanstående så finns det utsagor som *i och för sig är trovärdiga*, men som ändå lämnats utan avseende. Detta kan ske om målsägandens

berättelse är så trovärdig att inte ens en trovärdig utsaga från den tilltalade kan rubba den fulla bevisning domstolen ansett sig uppnå genom målsägandens utsaga. Detta inträffar oftast i de mål där ord står mot ord.

Man kan säga att man inom bevisvärderingen kan laborera med sannolikheter vid muntliga utsagor. Detta handlar dock inte om de sannolikheter Ekelöf skriver om utan helt enkelt hur sannolikt eller osannolikt ett berättat händelseförlopp är. Detta å sin sida avgörs av hur *normalt* domarna anser detta vara. Man behöver inte lära sig något om frekvenser och annat sådant eftersom det ändå bara kan bli oprecisa uppskattningar, inget fall är ju det andra likt. När man lyssnar på domarna under överläggningarna återkommer hela tiden resonemanget om hur en person borde ha reagerat och/eller agerat givet vissa förutsättningar. Domarna går alltså helt enkelt på känsla och erfarenhet.

Man kan diskutera vad som egentligen är den normala förebild domarna utgår ifrån när de resonerar i termer av normalt eller onormalt mänskligt handlande. Utgår de ifrån sig själva eller hur en genomsnittlig individ borde ha reagerat/agerat vid samma förutsättningar som t.ex. den tilltalade? Vad jag förstått är det inget som kan liknas vid skadeståndsrättens *bonus pater familias*, en fingerad norm. Vad man egentligen avser är ju egentligen bevisvärderingens innersta väsen och är egentligen aldrig utrett. *Med bevisvärderingens innersta väsen menar jag den intellektuella tankeverksamhet som domaren genomför vid värdering som egentligen aldrig syns eller märks i domskäl eller dylikt och som avser vad som är normalt handlande.* Alla individer har givetvis sin egen uppfattning om vad som är normalt handlande men det blir bara ”problematiskt” då man diskuterar subjektiva värderingar i samband med rättvisa. Resonemanget faller emellertid utanför framställan.

När jag frågade olika domare om hur de tänker vid överläggningen när de värderar bevisningen sade de:

”Domen skall vara försvarlig. Om någon frågar efteråt varför jag gjorde/tänkte/dömde så eller så och var det verkligen så bra, skall jag kunna svara att jag tycker domen är försvarlig om man ser det från detta eller detta perspektivet.”

”Jag använder min erfarenhet av hur andra människor resonerar, med en viss marginal”

”För att fälla skall det inte finnas alternativa handlingssätt som är rimliga, i så fall har man uppnått rimligt tvivel.”

”Utsagan värderas utifrån vad som är normalt handlande”

9. Ekelöfs teori om bevisvärdering – vilken praktisk nytta har den?

Jag har hittills redogjort för Ekelöfs teori om bevisvärdering, analyserat den och jämfört den med verklighetens bevisvärdering. Vad som nu återstår är att diskutera vilket värde teorin egentligen har. Egentligen har jag redan kommit in på denna fråga ett flertal gånger i framställningen, nämligen att teorin kunde vara mer pedagogisk och att den inte används bland praktiker.

9.1 Allmänt

Vad man inledningsvis kan säga om Ekelöfs teori om bevisvärdering är att den återfinns i en bok som bl.a. är avsedd för juridikstudenter på grundnivå inom processrätten. Ibland kan jag som student undra om just kapitlet om bevisvärdering egentligen alls hör hemma i denna bok och om denna teori verkligen är avsedd att förstås av studenter.

Det känns som om Ekelöf hade ett stort behov av att förklara abstrakta värden numeriskt. Jag är övertygad om att mycket kan mätas i siffror men vissa saker kan inte mätas på det sättet, nämligen det subjektiva.

Som jag nämnt ovan är domarens uppfattning om vad som är normalt handlande egentligen en subjektiv värdering och det är givetvis svårt att erkänna att det finns ett inslag av det icke-objektiva i en så strikt formaliserad miljö som processrätten och juridiken. Detta beror på att vårt rättssystem vilar på principer om rättvisa och likabehandling.

9.2 Domarperspektivet

Nu kommer jag till vilket värde bevisteorin har för praktiker som värderar bevisning dagligdags. Domare använder sig inte alls av Ekelöfs teori. Vid överläggningarna till dom rör sig diskussionen på ett helt annat plan än i boken. Skillnaden är väsensskild mellan Ekelöfs teoretiska och domarnas konkreta resonemang. Skulle man då anta att domarna resonerar teoretiskt så skulle de ändå inte använda termer som exempelvis motverkansfallet. Skulle de ändå använda någon av dessa termer skulle det troligen inte vara i samma *mening* som Ekelöf förklarar den i sin bok. För praktiker är alltså Ekelöfs bevisteori mer eller mindre utan värde, man tänker inte som han anger att man borde.

10. Avslutning

Det har varit ytterst komplicerat att hitta en renodlad frågeställning till denna uppsats. *Syftet med denna uppsats är dock bland annat att undersöka om/hur Ekelöfs teori angående bevisvärdering tillämpas i praktiken.* Den frågan anser jag besvarad och utredd ovan i kapitel 4 och det enkla svaret borde bli att hans teorier används av ingen och förstås av få. Domarna arbetar utifrån en mer konkret materia och tycks inte alls nästla in sig i hans bitvis sanslöst komplicerade tankegångar.

Syftet är även att redogöra för och analysera valda delar ur denna teori. Även detta har jag gjort och detta återfinns i kapitel 2 och 3. Nedan följer även en sammanfattning av vissa egenheter i bevisläran som man kan diskutera och uppmärksamma.

1. Bevisvärde är en fråga om sannolikhet, men en yttersta grad av sannolikhet är att något är säkert.
2. Bevisvärde kan inte bestämmas numeriskt, men likväl bestämmer han numeriska värden
3. Numeriska bevisvärden tas ur luften utan någon komplett förklaring
4. De numeriska värdena relateras i efterhand till populationer, likväl sägs det att dessa populationer inte kan finnas.
5. Inom populationerna kan det inte göras frekvensberäkningar skrivs det, likväl sägs det att bevisvärdena är uttryck för frekvenser.
6. Ekelöf räknar matematiskt med bevisvärden trots att han förnekar att han arbetar med matematisk sannolikhet. Olika sannolikhetsbegrepp blandas.
7. Ekelöf borde ha exemplifierat mer, särskilt ifråga om vad som är full bevisning och problematiken kring bevisstrukturer.

Till sist är mitt syfte att diskutera hur användbar denna teori är utifrån olika perspektiv. Denna diskussion återfinns i kapitel 5. Jag tror dock att teorin skulle bli mer lättfattlig och därmed mer värdefull för dem den säger sig till om Ekelöf hade bemödat sig med att ingående förklara förutsättningarna och grundantagandena för sin teori.

Efter diskussioner med domare har jag förstått att praktiskt används inte denna teori och det har den heller aldrig egentligen gjort. En förbättring skulle därför kunna åstadkommas genom att man redan i början av kapitlet om bevisvärdering förklarade förutsättningarna för teorin och dess förhållande till hur det går till i praktiken. En orsak till att den inte egentligen kan tillämpas i verkligheten är att denna är alltför komplex och mångfasetterad. Verkligheten låter sig inte inrymmas i en fyrkantig teori och framför allt låter sig verkligheten inte åsättas numeriska värden. Detta är dock ingenting Ekelöf kan rå över och om man närmar sig hans teori med insikten om dess avstånd från praktisk bevisvärdering har man vunnit mycket.

Litteraturförteckning

Bergström S m.fl., *Juridikens termer*, 4:e uppl., Esselte Studium 1975

Bolding P-O, *Går det att bevisa? Perspektiv på domstolsprocessen*, 1:a uppl., Norstedts Förlag 1989

Bring T m.fl., *Förundersökning*, 2:a uppl., Norstedts Juridik 1999

Carlson P, Persson M, *Processrättens grunder*, 3:e uppl., Iustus Förlag 1995

Ekelöf P-O, *Rättegång fjärde häftet*, 6:e uppl., Norstedts Juridik 1992

Elwing C. M., *Tillräckliga skäl*, 1:a uppl., Carl Bloms boktryckeri 1960

Jensen U, Rylander S, *Att skriva juridik. Regler och råd*, 2:a uppl. Iustus Förlag 1995

Wennberg S, *Introduktion till straffrätten*, 3:e uppl., Juristförlaget 1993